МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Кафедра фінансів і кредиту

Вераксич Крістіна Вікторівна

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ

Кваліфікаційна робота магістра на здобуття
ступеня вищої освіти магістр
галузі знань 07 «Управління та адміністрування»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за освітньо-професійною програмою «Фінансовий менеджмент»

Керівник кваліфікаційної роботи магістра:
канд.екон.наук, доц. Черненок К.П.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент:
д-р.екон.наук, проф. Белінська С.М.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Миколаїв 2023

ЗМІСТ

ВСТУП 3
1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ЩОДО ПОНЯТТЯ КРЕДИТУ, ЙОГО ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ 8
1.1. Економічна сутність банківського кредиту, його види 8
1.2. Попит на банківські кредити з боку населення та суб'єктів господарювання 17
1.3. Пропозиція кредитних ресурсів банками: фактори впливу 21
2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ 30
3. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ 42
3.1. Сучасний стан кредитування в Україні 42
3.2. Аналіз особливостей кредитування українськими банками 50
3.3. Моделювання факторів впливу на банківське кредитування в Україні 57
4. НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ 63
ВИСНОВКИ 85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 89
ДОДАТКИ 97

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах ринкової економіки банківський кредит є об’єктивно необхідним. Потреба в такому способі фінансування власних потреб або господарської діяльності обумовлена дією економічних законів, наявністю товарно-грошових відносин та державною політикою, яка спрямована на підтримку та стимулювання різних секторів економіки.

Завдяки кредиту економіка в цілому, а також окремі юридичні та фізичні особи мають чудову нагоду задовольняти свої господарські та особисті потреби, долаючи обмеженість фінансових ресурсів. Кредитні відносини дозволяють організації за допомогою додаткових коштів розширити виробництво, збільшити свої ресурси, і навіть прискорити досягнення різних комерційних цілей. У цілому, кредит може сприяти зміцненню економічного потенціалу суспільства. Сучасний кредитний ринок є результатом тривалого історичного розвитку та пристосування кредитних інститутів до потреб різних суб’єктів ринкової економіки. Він є частиною ринку фінансових послуг.

В даний час розвиток банківського сектора відбувається на тлі війни та негативних змін в економіці країни, а також помітної дестабілізації ситуації на фінансових ринках. Банківське кредитування в Україні є дуже чутливим до економічних циклів, на його обсяг та цільове використання впливають кризові явища, які за історію незалежності України траплялися декілька разів.

За останні роки, у зв’язку зі значним зростанням споживчого кредитування та недосконалістю оцінки кредитоспроможності позичальника (скорингу), банки завдяки великій кількості виданих кредитів як юридичним, так і фізичним особам багато в чому збільшили свої активи. Але на противагу цій позитивній стороні кредитування існує і негативна – банки дедалі частіше

стикаються з проблемами невчасного погашення заборгованості чи неповернення кредитів.

Зниження ліквідності банківської системи та зростання неплатежів за кредитами призвели до уповільнення кредитування, що замикає коло розвитку та наростання кризи. Специфікою банків є провадження діяльності з розміщення коштів переважно за рахунок залучених ресурсів. Неповернення кредитів, особливо великих, може призвести до банкрутства.

Особливості банківського кредитування розглядали такі науковці: Аванесова І. А., яка дослідила передумови регулювання кредитної діяльності в Україні; Аврамчук Л. А., який дослідив ризик-менеджмент як метод управління кредитним портфелем банку; Гасій О. В., який дослідив стан та перспективні вектори розвитку банківської кредитної діяльності в Україні; Гулько Л. Г., який розглянув основні шляхи мінімізації кредитних ризиків в діяльності комерційних банків; Забчук Г. М., який дослідив активізацію банківського кредитування реального сектору економіки як передумову відновлення економічного зростання; Здобувач І. Є., який проаналізував іноземний досвід здійснення банківських операцій щодо надання споживчих кредитів; Іршак О. С, який дослідив сучасний стан кредитної діяльності банків та її вплив на розвиток реального сектору економіки; Крекотень І. М., який розглянув сучасний стан та перспективи розвитку ринку іпотечного кредитування в Україні; Олійник А. В., який проаналізував проблемні кредити та їх вплив на платоспроможність банків України.

Проте, на сьогодні важливим є дослідження впливу економічних криз в історії України на банківське кредитування, а також майбутніх перспектив розширення банківського кредитування населення та бізнесу в Україні в умовах війни.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що такі фактори, як ризики надання кредитів (що виявляється у високому відсотку непрацюючих кредитів), темп приросту реальної заробітної плати, облікова ставка НБУ та

рівень процентних ставок за кредитами здійснюють високий рівень впливу на реальний обсяг кредитування в Україні.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування практичних рекомендацій щодо розвитку банківського кредитування в Україні.

Відповідно до мети, були поставлені такі завдання:

– систематизувати існуючі підходи щодо економічної сутності банківського кредиту, його видів;

– проаналізувати особливості формування попиту на банківські кредити з боку населення та суб'єктів господарювання;

– дослідити фактори впливу на пропозицію кредитних ресурсів банками;

– узагальнити існуючі методичні основи для здійснення емпіричного дослідження банківського кредитування;

– проаналізувати сучасний стан кредитування в Україні;

– виконати аналіз особливостей кредитування українськими банками;

– здійснити моделювання факторів впливу на банківське кредитування в Україні;

– обґрунтувати заходи щодо підвищення ефективності та реальних обсягів банківського кредитування в Україні в умовах кризи та воєнного стану.

Об'єктом роботи є банківська діяльність на кредитному ринку України. Предметом роботи є теоретико-методичні та практичні аспекти банківської діяльності на кредитному ринку України.

Методи дослідження. В роботі були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Було використано аналіз та синтез (для визначення особливостей поняття «кредит», «банківське кредитування»), системний аналіз (для розкладення на структурні частини понять «банківське кредитування», «кредитні ризики»), табличний та графічний метод (для наочного відображення результатів щодо впливу економічних криз на кредитування в Україні), метод порівняння (для зрівняння результатів

показників кредитування протягом різних років та різних криз, які сталися в Україні), прогнозування (для визначення ефективності впровадження обґрунтованих заходів), експертний метод (для обґрунтування напрямів удосконалення кредитування в умовах війни та кризи в Україні).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що було *удосконалено*:

– методичний підхід до оцінки факторів впливу на стан кредитування в Україні;

набули подальшого розвитку:

– дослідження особливостей кредитування банківською системою України;

– дослідження факторів, які впливають на стан кредитування в Україні, у т.ч. з урахуванням впливу кризових явищ в економіці за допомогою проведення кореляційно-регресійного аналізу;

– рекомендації щодо зниження негативного впливу кризи на стан банківського кредитування в Україні, у т.ч. за допомогою обґрунтування програм активізації кредитування для підприємців.

Інформаційна база дослідження. В роботі використовувались дані звітності НБУ щодо грошово-кредитної політики, матеріали вітчизняних та зарубіжних вчених, що досліджували банківське кредитування, Інтернет-ресурси, які описують ситуацію з кредитуванням в Україні в різні часові періоди, бізнес-видання, які відображають кількісну та якісну ситуацію з банківським кредитуванням в Україні під час криз та війни. Також були використані матеріали звітності таких банків: АТ КБ «Приватбанк», АТ «Універсал Банк», АТ «Райффайзен Банк», АТ «Державний експортно-імпортний банк України», АТ «Ощадбанк».

Для досягнення поставлених завдань у першому розділі розглянуто літературні джерела щодо поняття кредиту, його особливостей та факторів впливу. Нами була визначена економічна сутність банківського кредиту, його види, проаналізовано фактори впливу на попит на банківські кредити з боку

населення та суб'єктів господарювання, а також оцінено фактори впливу на пропозицію кредитних ресурсів банками. Крім того, були розглянуті основні принципи банківського кредитування, які зараз застосовуються керівництвом банків.

У другому розділі удосконалено методичні основи дослідження банківського кредитування. Було розроблено підхід до оцінки факторів впливу на кредитування в Україні. Визначено, що для перевірки висунутої гіпотези слід здійснити кореляційно-регресійний аналіз, в рамках якого буде побудована багатофакторна модель.

У третьому розділі здійснено емпіричний аналіз впливу факторів на кредитування в Україні та сучасний стан кредитування. В рамках даного розділу оцінено сучасний стан кредитування в Україні, виконано аналіз особливостей кредитування українських банків на прикладі АТ КБ «Приватбанк», АТ «Універсал Банк», АТ «Державний експортно-імпортний банк України», АТ «Райффайзен Банк», та АТ «Ощадбанк». Також було здійснене моделювання впливу факторів на кредитування в Україні за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.

Четвертий розділ присвячений узагальненню результатів проведеного дослідження та розробці рекомендацій щодо підвищення обсягів кредитування реальної економіки України. Було визначено основні заходи, які дозволять пожвавити банківське кредитування юридичних та фізичних осіб, а також визначено прогнозні значення стану з кредитуванням внаслідок застосування запропонованих заходів.

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи магістра. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 86 сторінок тексту. Список використаних джерел налічує 67 найменувань. Робота містить 6 таблиць, 15 рисунків, 2 додатки.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ЩОДО ПОНЯТТЯ КРЕДИТУ, ЙОГО ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ

1.1. Економічна сутність банківського кредиту, його види

Кредит є основним елементом сучасної економіки, невід'ємною частиною економічного розвитку. Він використовується як у великих об'єднаннях та підприємствах, так і в малих сільськогосподарських, торгових та виробничих структурах; в рамках держави, уряду, і окремими громадянами.

На рис. 1.1 наведені основні причини виникнення кредитних відносин.

Рисунок 1.1 – Причини виникнення кредитних відносин

Джерело: складено автором за [30]

Г. В. Миськів зазначає, що як економічна категорія кредит є видом суспільних відносин, пов’язаних з рухом вартості. Виявляючи сутність кредиту як економічної категорії, необхідно враховувати такі методологічні принципи [26, с. 45]:

1) сутність кредиту слід розглядати стосовно спільності кредитних угод;

2) сутність кредиту повинна відображати всі види та різновиди кредиту, незалежно від форми, в якій він виступає;

3) сутність кредиту передбачає розкриття низки його якостей.

Вкрай важливо, щоб сутність кредиту була характерною для всіх його проявів, а також виражала його цілісність.

Для повного розуміння сутності кредиту необхідно розглянути його структуру та функції. Кредит складається з елементів, що тісно пов’язані один з одним. До цих елементів належать суб’єкт кредитної угоди та об’єкт кредитної угоди.

Суб’єктів поділяють на кредиторів та позичальників. Кредиторами є особи, які надали будь-які ресурси позичальнику. Позичальниками є суб’єкти господарювання чи населення, які мають потребу у ресурсах. Кредитори і позичальники, вступаючи в кредитні відносини, переслідують ті самі цілі. Зв’язок суб’єктів кредитної угоди є відносини двох юридично самостійних осіб, які забезпечують майнову відповідальність один перед одним і виявляють взаємний економічний інтерес [30].

На думку О. В. Демченко, об’єктом кредитної угоди є позичена вартість. Вона має властивість забезпечувати безперервність виробництва та, завдяки цьому, прискорювати відтворювальний процес: використання кредиту скорочує потребу у накопиченні власних ресурсів для успішного функціонування виробництва, відновлює відтворювальний цикл [9, с. 88].

Таким чином, кожен структурний елемент кредиту є досить своєрідним та відображає особливості кредитних відносин. Для розуміння сутності кредиту недостатньо проаналізувати один із його структурних елементів:

необхідно розглядати всі елементи в єдності. Недооцінка цього положення може призвести до спотворення цілей та обґрунтованості кредитної політики, а також недоврахування всіх об’єктивних факторів та процесів у кредитній сфері.

У процесі обміну вартість, що тимчасово вивільнилася, передається позичальнику, а потім повертається до свого власника. Цей звичайний для кредиту процес дає основу утворення першої – перерозподільної функції кредиту.

Насамперед важливо визначити, що саме перерозподіляється за допомогою кредиту. Через угоду позички кредитор може у разі передати позичальнику в тимчасове користування товарно-матеріальні цінності; в іншому, що найхарактерніше для сучасного кредитного господарства, – кошти. В обох випадках за єдиної сутності цієї угоди об’єкт передачі різний. Проте ця відмінність стосується форми даного об’єкта, а не його змісту: незалежно від форми перерозподіляється вартість [9, с. 90].

Отже, перерозподільної функції кредиту властивий перерозподіл вартості. Він може відбуватися за територіальними та галузевими ознаками. У кредитні відносини можуть вступати різні організації та особи незалежно від їхнього розташування. Для кредиту немає значення розташування одне від одного кредитора і позичальника. Такий перерозподіл вартості можна назвати міжтериторіальним.

Міжгалузевий перерозподіл за допомогою кредиту відбувається, коли ціна передається від кредитора, що становить одну галузь, до позичальника – підприємству іншої галузі. У сучасному грошовому господарстві, коли найбільшу питому вагу займають відносини між підприємствами та банком, міжгалузевий перерозподіл є вирішальним. Кошти, що акумулюються банками, втрачають відомчий характер, вони «розчиняються» у загальних ресурсах банку, який надає кредити підприємствам відповідної галузі, незалежно від того, скільки від неї надійшло ресурсів [12, с. 176].

Другою функцією кредиту є функція заміщення грошей кредитними операціями. У сучасному кредитному господарстві створено необхідні умови для такого заміщення. Перерахування грошей з одного рахунку на інший у зв'язку з безготівковими розрахунками за товари та послуги, залік взаємної заборгованості, перерахування лише сальдо взаємних заліків дають змогу скоротити готівково-грошові платежі, покращити структуру грошового обігу.

Ця функція пов'язана зі специфікою сучасної організації грошового обороту, його функціонуванням переважно у безготівковій формі, оскільки переважна більшість розрахунків і надання кредиту здійснюються у вигляді розрахункових операцій із використанням банківських рахунків. Поміщаючи і зберігаючи гроші у банку, клієнт цим вступає у кредитні відносини з нею і, крім того, створює умови заміни готівки у обороті кредитними операціями як записів за банківськими рахунками. Становиться можливим надання позики та повернення її у безготівковому порядку, що дозволяє скоротити готівково-грошові платежі, покращити структуру грошового обігу [26, с. 46].

Функцію заміщення готівки визнає більшість економістів, але найпоширенішим її трактуванням є заміщення традиційних грошей кредитними знаряддями обігу та кредитними операціями. Тим самим, поряд з розвитком безготівкового обороту виділяється таке функціональне призначення кредиту, як заміщення в обігу золота кредитними грошима [48, с. 244].

Споживчий кредит виступає певною формою кредитних відносин, – це порівняно самостійна економічна категорія, даний кредит спрямовано на вкладення коштів у розвиток людського капіталу, вирішення соціальних проблем через задоволення потреб людей. При цьому, серед потреб людей можна виділити такі основні: потреба мати своє житло, садову ділянку, автомобіль; потреба у покупці меблів, побутової техніки; потреба здобути освіту і т. д. У кредитному процесі може брати участь посередник між банком та позичальником. Наприклад, це торгові підприємства, що реалізують продукцію, яка купується в кредит. Також як посередник може

виступити компанія, в якій здійснює трудову діяльність позичальник. При цьому дана фірма може стягувати кошти кредитору від зарплати їх працівника, якщо останній припустив наявність простроченої заборгованості. Також компанія допомагає своєму працівнику (потенційному позичальнику банку) оформити потрібні документи для отримання кредиту.

Роль кредиту економіки величезна. Так, він стимулює підвищення ефективності трудової діяльності людей. Якщо людина має недостатньо високу оплату праці для покупки того, що їй потрібно, вона має можливість здійснити покупку в кредит. Оскільки після отримання кредиту необхідно його погашати і виплачувати відсотки по ньому, то позичальник буде прагнути працювати краще, щоб залишитися на своєму робочому місці якомога триваліший час і вчасно виплачувати кредит. Також це дозволяє йому створити позитивну кредитну історію надалі брати кредити [48].

Банківське кредитування здійснюється за суворого дотримання принципів кредитування, які є основою, головним елементом системи кредитування. Принципи кредитування відображають сутність та зміст кредиту, а також вимоги основних законів у галузі кредитних відносин.

Вирізняють такі принципи кредитування (рис. 1.2).

Рисунок 2.1 – Принципи кредитування

Джерело: складено автором за [48]

Поворотність означає, що після закінчення терміну кредиту кошти мають бути обов’язково повернені.

Строковість кредитування означає, що кредит має бути повернений у певний термін. Визначений договором термін кредитування є граничним часом перебування коштів у позичальника.

Платність кредиту означає, що позичальник повинен внести банку певну плату за тимчасове користування запозиченими в банку грошима. Насправді цей принцип реалізується за допомогою механізму банківського відсотка. Банківський відсоток є платою, що одержується кредитором від позичальника користування позиковими коштами. Розмір позичкового відсотка залежить від таких факторів: попиту кредит; терміну позики; ступеня забезпеченості позички; рівня інфляції у країні [48].

Забезпеченість позичок означає, що майно, цінності та гарантії, що є у позичальника, дозволяють кредитору бути впевненим у тому, що повернення виданих коштів буде здійснено в строк. Як забезпечення своєчасного повернення позики кредитори за договором призначають заставу, поруку чи банківську гарантію, і навіть зобов'язання в інших формах, передбачених законодавством.

Диференційованість кредитування означає, що банки не повинні однаково підходити до вирішення питання про видачу кредиту клієнтам, що претендують на отримання. На основі попередньо проведеної роботи з оцінки кредитоспроможності передбачуваних позичальників банк відбирає з числа найбільш надійних і тільки з ними веде подальшу роботу з укладання кредитного договору.

Цільова спрямованість передбачає видачу позички під чітку мету її використання, згідно з договором, мають бути визначені об'єкти кредитування [49, с. 60].

Умови надання кредиту банк встановлює у кредитному договорі. Кредитний договір – це договір, укладений між кредитором і позичальником, за яким банк чи інша кредитна організація (кредитор) бере зобов'язання перерахувати кошти (кредит) позичальнику у вигляді й на умовах,

передбачених договором, а позичальник зобов'язується повернути отриману грошову суму та сплатити відсотки за користування.

До умов кредитного договору відносяться [49]:

– сторони договору та розмір грошових коштів, що надаються кредитором позичальнику (предмет договору);

– ціль кредиту;

– термін кредиту;

– способи забезпечення кредитного зобов'язання;

– умови видачі та погашення;

– розмір плати за користування кредитом у відсотках.

Кредитор має право відмовитися від надання позичальнику кредиту повністю або частково за наявності обставин, що очевидно свідчать про те, що надана позичальнику сума не буде повернена у строк. Позичальник має право відмовитися від отримання кредиту повністю або частково, повідомивши про це кредитора до встановленого договором строку його надання, якщо інше не передбачено законом, іншими правовими актами чи кредитним договором [49].

Вид кредиту – це більш детальна його характеристика за організаційно-економічними ознаками, використовувана для класифікації кредитів. Єдиних світових стандартів при їх класифікації не існує, в Україні кредити класифікуються в залежності від [54, с. 215]:

– стадій відтворення, що обслуговуються кредитами;

– галузевої спрямованості;

– об'єктів кредитування;

– забезпеченості;

– терміновості кредитування;

– способів погашення;

– платності та ін.

Банківські кредити для фізичних осіб класифікуються за низкою ознак:

1) за цілями:

– цільова позика надається на конкретну справу, громадянин не має права розпорядитися грошима інші потреби;

– нецільова позика надає гроші споживачеві у вільне користування, ніяк не контролюючи їх використання;

2) за призначенням:

– споживчий – це позика, що видається фізичній особі на будь-які потреби. Капітал може бути наданий готівкою або зарахований на рахунок клієнта;

– автомобільний – цільова позика, яка береться під заставу обраного для купівлі автомобіля. Цей кредит передбачає видачу суми, яка на 70-100% покриває вартість автомобіля, необхідно оформити страховку КАСКО;

– іпотечний – кредит, який видається під заставу житла, що купується. Існує початкове внесення грошей у розмірі від 10 до 15% від суми іпотеки;

– соціальний – вид позики, яка надається державою як допомога людям з недостатнім рівнем доходу. Найбільш поширений вид такого кредитування – соціальна іпотека, можна також оформити позику на здобуття освіти, професійну реабілітацію;

– довірчий – надається людям із хорошою кредитною історією. Своєчасне погашення попередньої позики у цьому банку дає надійному клієнту деякі переваги [54];

3) залежно від терміну видачі:

– короткострокові: термін виплати до року;

– середньострокові: мінімальний період виплати – рік, максимальний термін – п’ять років;

– довгостроковий: термін становить від п’яти до кількох десятків років.

4) за валютою кредиту:

– кредити, видані в національній валюті (гривні);

– кредити у іноземній валюті.

5) за типом забезпечення:

– незабезпечені (базуються на довірі);

– під заставу (приймається рухоме або нерухоме майно як матеріальне забезпечення);

– під поруку (зобов'язання третіх осіб погасити заборгованість;

6) за формою видачі:

– виплати разово готівкою, на банківську картку (розрахунковий рахунок) або сплативши платіжні документи клієнта;

– відкривши кредитну лінію, що означає укладання договору, згідно з яким клієнт одержує можливість протягом певного терміну отримувати кошти невеликими частинами (траншами), розмір яких визначається кредитним договором. Терміни надання траншей можуть бути різними;

– кредитування у формі «овердрафт» – кредитування розрахункового рахунку клієнта, якщо на ньому недостатньо коштів. Найпоширеніший приклад – це кредитна лінія за банківською зарплатною карткою. Позичальнику встановлюється додатковий ліміт, яким він може скористатися у разі потреби. Овердрафт відрізняється від звичайного кредиту тим, що на погашення заборгованості спрямовуються всі суми, що надходять на рахунок клієнта. У цьому встановлюється термін погашення взятого кредиту, відсотки нараховуються відразу на весь борг;

7) за способом погашення:

– кредит, що погашається в розстрочку, виплачується частинами щомісяця відповідно до графіку виплат (наприклад, іпотека);

– кредит, що погашається одноразово, це передбачає повернення всієї суми (наприклад, нецільовий експрес-кредит) [54].

Один із різновидів споживчих кредитів, що видаються на будь-які потреби фізичної особи – кредитна картка.

Кредитна картка, зазвичай, – це встановлений позичальнику ліміт кредитування, який розраховується банком виходячи з доходів позичальника. Оформлення кредитної картки дозволяє уникнути внесення відсотків. На пропозицію діє грейс-період, так званий пільговий період (складається зі

звітного та пільгового безвідсоткового періоду), його тривалість становить 50-60 діб. Встигнувши розрахуватися в цей термін, громадянин зможе не платити відсотки за користування грошима [54].

Отже, кредит – це об'єднаний потік коштів, що має додатковий економічний ефект на суспільство. Роль кредитних відносин в умовах вільної конкуренції відображається у сприянні концентрації та централізації капіталу. Кредит є першоосновою цих процесів, сприяє перетворенню приватних підприємств в акціонерні товариства, а також утворенню великих підприємств і корпорацій. Таким чином, кредит сприяє якісному розвитку ринкових відносин та перетворенню їх на новий організаційний рівень.

1.2. Попит на банківські кредити з боку населення та суб'єктів господарювання

Кредитування фізичних осіб поширене у всіх країнах світу, воно є запорукою соціальної та економічної стабільності, вносячи свій внесок у реалізацію основних напрямів державної політики. Держава, у свою чергу, займається контролем та підтримкою всіх кредитних організацій, надаючи їм державні гарантії. На думку В. М. Шелудько, об'єктами споживчого кредитування зазвичай є продаж торгівельними організаціями товарів та послуг з відстрочкою платежу чи надання кредитними організаціями позичок з придбання будь-яких потреб [54, с. 42].

Найчастіше населенню вигідно брати позику на різні потреби, тому що накопичити певну суму досить складно, а з наданою позикою можна придбати все і відразу, і просто у встановлені терміни платити за зобов'язаннями. Кредитні організації з часом стали лояльнішими до своїх клієнтів, вони змінюють умови кредитування, які стають ближчими до потреб споживачів, надають відстрочку, розробляють велику кількість кредитних продуктів, щоб клієнт зміг підібрати необхідний йому кредит [49, с. 60].

Споживчий кредит позиціонується безпосередньо як кредит на споживчі потреби. Об'єктивна необхідність існування споживчого кредитування полягає у розбіжності потреб населення у фінансових ресурсах, придбанні товарів та послуг із джерелами покриття цих потреб, тобто спостерігається невідповідність між сумою доходів населення і високими цінами на предмети тривалого користування чи дорогі послуги.

Також суб'єкти кредитного ринку, у розпорядженні яких є вільні фінансові ресурси, мають можливість отримати від них додаткові доходи завдяки передачі даних ресурсів позичальнику на умовах терміновості, платності, повернення.

Необхідність споживчого кредитування залежить не тільки від потреб населення, а й від отримання прибутку банківськими організаціями. Тим самим, банки різними способами залучають нових клієнтів, а також намагаються не втратити вже наявних. Але багато зусиль йде на подолання проблем споживчого кредитування (повернення кредитів, інфляція, ведення кредитної історії, конкуренція банків, недостатня капіталізація банків, слабке забезпечення кредитів, зниження довіри позичальників до банків та інших).

Загалом, слід зазначити велику різноманітність видів банківських споживчих кредитів, вкладених у задоволення різноманітних потреб позичальників, що стимулює його активний розвиток і підвищує соціально-економічну роль у забезпеченні зростання національної економіки та підвищенні якості життя населення [59].

На думку С. О. Маслової, попит на гроші в економіці, і, таким чином, на кредитні ресурси, залежить від багатьох взаємопов'язаних та взаємозумовлених факторів [25, с. 67]:

1) рівня ділової активності у суспільстві. Підвищення ділової активності суб'єктами економічних відносин передбачає підвищення потреби у грошовій масі обслуговування зростаючого комерційного обороту. Чим активніше працюють контрагенти економіки, тим більшу потребу в грошах вони відчувають: на виплату заробітної плати; на покупку напівфабрикатів та

інших складових виробничого процесу. Розрахунок додаткової потреби у грошах (тобто, зростання попиту на гроші) у цьому разі визначається шляхом співвіднесення двох показників у постійних цінах: ВВП за базовий період співвідноситься з ВВП за розрахунковий період. Пропорція зростання показує додаткову потребу у грошах;

2) частоти виплати зарплати. Потреба в засобах для виплати заробітної плати та інших соціальних виплат населенню не в останню роль визначає загальну потребу грошей в економічній системі. Населення, як велика кількість приватних споживачів, отримавши кошти, використовує їх для купівлі товарів та послуг, розміщення на банківських рахунках, придбання інших фінансових та нефінансових активів. У результаті всіх цих угод, грошова маса знову надходить до банківських установ (через інкасацію грошової виручки торговими та іншими установами, узагальнення приросту вкладів у банківський сектор економіки). Тому, чим рідше виплачуються гроші, тим більший обсяг грошей доводиться тримати банкам у обігу, і, навпаки, чим частіше виплачуються гроші, тим меншу грошову масу необхідно мати в обігу;

3) рівня інфляції. Інфляція передбачає зростання ціни всю сукупність товарів та послуг в економічній системі. Зростання цін, своєю чергою, викликає додаткову потребу у засобах обігу та спричиняє попит на кредитні ресурси;

4) доступності позикових коштів для населення. Доступність кредиту дозволяє здійснювати розрахунково-платіжні угоди в економічній системі без наявності необхідної суми грошей. При цьому береться до уваги як розвиненість системи безпосередньо банківського кредитування, так і системи комерційного і споживчого кредиту. Можливість придбання товару до отримання власних доходів, а найчастіше взаємопогашення боргових зобов’язань доходами, що надходять, до моменту перетворення їх з бухгалтерських записів у готівку серйозно впливає на попит на гроші в

економіці. Таким чином, чим доступніший кредит, тим менше готівки необхідно мати в обігу [25];

5) рівня спеціалізації виробництва та розвитку торгівлі у державі. Рівень спеціалізації виробництва, у національної економічної системі передбачає збільшення кількості актів купівлі-продажу у процесі виготовлення товару. Рівень спеціалізації вищий у країнах із розвиненою економікою, що базується на ринкових відносинах. Ті ж країни, які нещодавно перейшли на ринкові умови господарювання, тривалий період розвивалися в умовах жорстко централізованої економіки, мають досить монополізовану економіку, високу питому вагу фінансово-промислових груп та холдингів у національному виробництві (йдеться не лише про офіційно зареєстровані, а й про реально існуючі конгломерати) і, як правило, низькоспеціалізовану економіку. Існуюча залежність передбачає, що чим вищий рівень натуралізації господарства, тим менша потреба у торгівлі і грошах та кредитах для різних операцій відчувається у суспільстві;

6) ступеня інвестиційної активності у суспільстві. Інвестиційна активність учасників економічних відносин передбачає підвищений попит на інвестиційно-зберігаючі програми, що включають фінансовий та виробничий напрями. Фінансові програми заощаджень та накопичень залежать від рівня відсоткових ставок в економіці, ступеня довіри до національної грошової одиниці та внутрішнього фінансового ринку. Якщо рівень відсоткових ставок підвищується, при цьому населення довіряє фінансовому ринку країни і своїй грошовій одиниці, то потреба в грошовій масі скорочується через заміщення готівки ліквідними знаряддями накопичення фінансового ринку. Слід зауважити, що ця залежність чітко простежується тільки в країнах з розвиненим ринком і фінансовою системою, що нормально функціонує [25].

Виробничі накопичення формуються з допомогою вкладення в низьколіквідні довгострокові проекти. На інтенсивність цієї складової інвестиційної активності впливає довгостроковий прогноз розвитку ділової активності та перспективи національної економіки. Чим вища активність

членів товариства в галузі інвестиційних угод, тим вища потреба в грошах і тим більша грошова маса може бути перероблена економікою без шкоди для стабільності грошового обігу;

7) часу, що відводиться національним законодавством на оплату платіжних документів, виставлених постачальником (продавцем). Термін, що відводиться для оплати виставлених фінансових вимог, може розглядатися з двох позицій: по-перше, як результат розвиненості національної платіжної системи (що включає як механізм розрахунків між юридичними особами, так і швидкість, і технічну оснащеність міжбанківських розрахунків). При цьому необхідно зазначити, що з розвитком банківських технологій, внаслідок розширення електронних платежів, попит на грошову масу скорочується, а збільшується кількість карткових кредитів, овердрафтів [25].

Таким чином, попит на банківські кредити з боку населення та бізнесу формується, в основному, за рахунок підвищення економічної активності для трансакційних, споживчих, інвестиційних цілей. На попит на кредитні ресурси впливає рівень технологій в країні, рівень грошової маси, відсоткові ставки в певний момент часу, структура економіки в країні, інвестиційно-кредитна активність в державі та інші важливі фактори.

1.3. Пропозиція кредитних ресурсів банками: фактори впливу

Зміна відсоткових ставок на різних сегментах фінансового ринку впливає на готовність учасників економіки запозичувати, інвестувати, зберігати чи споживати та, відповідно, транслюється в динаміку грошово-кредитних показників, споживчого та інвестиційного попиту. За інших рівних умов, чим нижчими є відсоткові ставки, тим вищим є зростання кредитування, споживання та інвестицій, і навпаки.

У межах трансмісійного механізму грошово-кредитної політики виділяються кілька каналів впливу відсоткових ставкок на кредитну і ощадну активність. По-перше, поточний рівень відсоткових ставок безпосередньо

впливає на привабливість кредитів та депозитів для клієнтів банків та, відповідно, на вибір між поточним та майбутнім споживанням (останній етап процентного каналу трансмісійного механізму). Як зазначає Є. М. Сич, при зниженні ставок простіше фінансувати поточні витрати за рахунок позикових коштів і менш привабливо зберігати, відкладаючи витрати на майбутнє. При підвищенні ставок, навпаки, зростає привабливість депозитів і знижується привабливість кредитування. Цей канал, пов'язаний із попитом на фінансові продукти з боку клієнтів банків, називається відсотковим каналом трансмісійного механізму [48, с. 153].

По-друге, зміна відсоткових ставок впливає на ринкову вартість акцій, облігацій, нерухомості та інших активів: за зниження ставок ціни активів зростають, а за підвищення – зменшуються. При цьому, найбільш сильно та швидко реагують ціни на ринку фінансових активів, де угоди відбуваються швидше, ніж, наприклад, на ринку нерухомості. Оскільки активи, наявні у власності підприємств і населення, можуть служити для них забезпеченням за кредитами, то зростання вартості підвищує можливості підприємств і домогосподарств із залучення позикових коштів. Це додатково сприяє розширенню кредитування при зниженні ключової ставки або знижує кредитну активність у разі підвищення ставки (балансовий канал трансмісійного механізму, або канал цін активів).

По-третє, зміна ринкової вартості активів, викликана зміною відсоткових ставок, впливає як на клієнтів банків, так і на самі банки. Зростання вартості банківських активів є джерелом прибутку банків, збільшуючи банківський капітал, завдяки чому банки можуть збільшувати обсяги кредитних операцій. У той самий час, зниження вартості банківських активів, викликане зростанням відсоткові ставки, скорочує капітал банків та обмежує можливості банків нарощувати кредитування [59, с. 150].

По-четверте, поточний рівень ставок в економіці впливає на вибір банків між більш і менш ризикованими операціями (канал прийняття ризику). Зниження ринкових ставок обмежує відсоткові доходи банків, і це

стимулює банки видавати більше кредитів, у тому числі за рахунок розширення кредитування більш ризикованих (і, отже, кредитованих за вищою ставкою) позичальників.

По-п’яте, функціонування кредитного каналу, і навіть каналу прийняття ризику пов’язані з впливом відсоткових ставкок на боргове навантаження на банківських позичальників (рівень боргового навантаження показує, яка частина доходів позичальників йде виплату відсотків і погашення боргів). Зростання боргового навантаження, з одного боку, знижує можливість позичальників обслуговувати свої поточні зобов’язання та, відповідно, залучати нові кредити, знижуючи попит на кредитному ринку. З іншого боку, зростання боргового навантаження на позичальника (і, отже, зростання ризику того, що кредит буде повернено не в повному обсязі або з порушенням встановлених термінів) веде до формування банками додаткових резервів на можливі втрати, що знижує банківський капітал і обмежує можливості банків збільшувати кредитування (кредитний канал). Крім того, процентні ставки використовуються у стандартних моделях аналізу ризиків. Якщо ставки (і боргове навантаження) на позичальника знижуються, банк оцінює позичальника як надійнішого та охочіше надає кредити такому позичальнику (канал прийняття ризику) [59].

Крім впливу через кредитну активність, зростаюче боргове навантаження також безпосередньо впливає на сукупний попит економіки, оскільки чим більше коштів витрачається позичальниками для обслуговування своїх зобов’язань, тим менше залишається фінансування своїх витрат. Для вимірювання рівня боргового навантаження може бути використаний такий показник, як коефіцієнт обслуговування боргу, – відношення потоку платежів за накопиченим боргом, що включають як погашення частини боргу, так і виплату відсотків до величини поточних доходів.

Пропозиція грошей у економічній системі залежить від політики, що проводиться центральним банком. Залежно від завдань, вирішуваних у час,

головний банк може збільшувати чи скорочувати грошову масу, що знаходиться в обороті. Стиснення грошової маси (або рестрикція) проводиться у разі її надмірності (в абсолютному або відносному вираженні) стосовно товарного покриття. Розширення грошової маси (або експансія) передбачає прискорене заповнення каналів грошового обігу грошима.

Для того, що сформувати пропозицію кредитних ресурсів банками, потрібні відповідні банківські ресурси. Ресурси комерційних банків складаються з власних і позикових коштів. Під власними коштами банку слід розуміти різноманітні фонди, створені банком для забезпечення його фінансової стійкості, комерційно-господарської діяльності, а також поточних і минулих доходів [59].

До власних коштів банку належать:

– статутний (власний) капітал;

– резерви, страхування, прибуток тощо;

– нерозподілений прибуток комерційного банку за рік.

Статутний капітал – це його початковий, початковий капітал у грошовій формі, встановлений статутом банку, утворений за рахунок продажу акцій, особистих внесків засновників, державних інвестицій. Внески до статутного капіталу можуть бути внесені не тільки грошовими коштами, а й у вигляді майна, будівель, земельних ділянок, інтелектуальної власності: патентів, ліцензій, проектів. Статутний капітал формує матеріальну, грошову, науково-технічну, інформаційну базу організації. Статутний капітал відображається в пасиві балансу [66, с. 135].

Джерелами власних коштів банку є також будь-які спеціальні кошти, передбачені статутом і створені за рахунок прибутку для виробничого та соціального розвитку банку. Їх розмір та порядок формування встановлюються банком самостійно та регулюються внутрішніми документами банку.

Нерозподілений прибуток комерційного банку доступний протягом фінансового року і є важливим джерелом власного капіталу. Це поточний

прибуток банку, який на кінець фінансового року не розподіляється між акціонерами і не включається до резервів чи страхових фондів. Таким чином, банк може використовувати нерозподілений прибуток протягом року за бажанням.

Основну частину залучених ресурсів комерційних банків становлять депозити, тобто клієнти – кошти, депоновані в банку фізичними та юридичними особами та використовуються відповідно до режиму бухгалтерського обліку та банківського законодавства.

Недепозитні позики – це кошти, отримані банком у формі позики або шляхом продажу своїх боргових зобов'язань на грошовому ринку. Недепозитні джерела банківських ресурсів відрізняються від депозитних, по-перше, не особистими, тобто не пов'язаними з конкретним клієнтом банку, а придбаними на ринку на конкурентних засадах, по-друге, ініціативою щодо залучення коштів. належить самому банку. До недепозитних джерел ресурсів належать [43]:

– отримання кредитів на міжбанківському ринку;

– договір про викуп, облік та продаж цінних паперів із позиками центрального банку;

– продаж банківських акцептів;

– випуск комерційних паперів;

– отримання кредитів на ринку євродоларів;

– випуск облігацій» [38, с. 294].

Інший вид кредиту – цінні папери, які перебувають на балансі банку та продаються за договором РЕПО. Основними принципами створення ресурсної бази є принцип достатності власного капіталу банку для його життєдіяльності та принцип відповідності характеру активів банку специфіці мобілізованих ресурсів. Ці принципи повніше відображають особливості ресурсної бази комерційного банку та специфіку його створення. Ресурсна база, заснована на цих принципах, забезпечує ліквідність і фінансову стабільність банку.

Особливу увагу банки приділяють пошуку нових джерел фінансування, а також контролю за структурою та вартістю депозитних і недепозитних зобов'язань. Банки реструктуризують зобов'язання, щоб мінімізувати вартість позик, щоб отримати контроль над джерелами коштів, що збільшує прибуток і капітал. Оптимальне співвідношення між розмірами різних видів депозитних джерел та капіталу, що забезпечує необхідний рівень стабільності фонду для забезпечення бажаного обсягу, структури та рівня зобов'язань за зобов'язаннями, дозволяє банкам надавати високодохідні довгострокові кредити. . але вимагає ризикованих і довгострокових вкладень. Роль пасивів у діяльності комерційного банку Пасивні операції визначають умови, форми та напрями використання банківських ресурсів, тобто склад і структуру активів [67, с. 300]. Вони є основою, на якій працює весь банківський механізм. При цьому, якщо активні операції забезпечують прибутковість банку, то пасивні – джерела коштів для активних операцій.

Фактором впливу на пропозицію кредитних ресурсів є стан економіки країни, оскільки під час економічної кризи кредитування зазвичай суттєво звужується. Найбільш відомими банківськими кризами є кризи 1990-х років в Аргентині, Чилі, Мексиці, країнах Південно-Східної Азії, внаслідок чого банківські системи цих країн втратили від 10 до 40 % ВВП. Під час кризи в 1994 р. Мексиці відплив портфельних інвестицій складав близько 50 млрд дол. США. Банківська криза, яка виникла в результаті світової фінансової кризи 2008–2009 рр., а в подальшому супроводжувалась бюджетною кризою, спровокованою Грецією в 2010 р., виявилась руйнівною для фінансових і банківських систем багатьох країн світу [3, с. 41].

Датою виникнення світової фінансової кризи 2008–2009 рр. вважають 15 вересня 2008 р., коли про своє банкрутство оголосив один із найбільших інвестиційних банків світу – Lehman Brothers. Упродовж кількох тижнів після краху цього банку провідні фінансові та фондові ринки були розбалансовані, а загроза банкрутства найбільших фінансових установ світу стала реальною вперше з часів Великої Депресії. Джерелом світової

фінансової кризи 2008–2009 рр. став банківський сектор, який через накопичення значних обсягів індивідуальних ризиків виявився слабо регульованим ланцюгом фінансових систем. Теорія «розсіювання ризику», на яку спиралися фінансисти багато років, вважаючи, що шляхом хеджування індивідуальних ризиків можна уникнути системних потрясінь, виявилась хибною [30, с. 5].

Основною метою дослідження Світового Банку щодо кредитування в умовах кризи 2008-2009 рр. було визначення основних детермінант зростання банківського кредитування після фінансової кризи 2008 року. Використовуючи набір даних, що охоплює приблизно 80 країн за період з січня 2002 року по травень 2009 року, і застосовуючи стандартні методи економетрики перехресного перерізу, було виявлено, що кредитні буми до кризи є важливим визначальним фактором скорочення кредитування, яке спостерігається після кризи [64].

Цей результат узгоджується з дослідженнями про цикли бумів і спадів кредитування. Було також виявлено, що зовнішній шок по-різному вплинув на країни залежно від показників зростання їхніх основних торгових партнерів. Крім того, було виявлено, що банківський кредит реагував дуже по-різному в різних регіонах світу, що можна частково пояснити різноманітністю структурних характеристик країн, включаючи, наприклад, фінансову глибину та міжнародну фінансову інтеграцію. Нарешті, роль антициклічної монетарної політики та ліквідності була надзвичайно важливою для пом’якшення кредитної кризи в післякризовий період [64].

Глобальна фінансова криза змусила органи банківського нагляду працювати з огляду на необхідність внесення суттєвих коректив до підходів і методів реалізації власних повноважень. Їх виявом став Базель ІІІ [13].

При цьому, нові стандарти Базеля ІІІ стосуватимуться всіх банків, проте ступінь змін буде залежати від типу і розміру конкретного банку. «Для більшості банків актуальними стануть збільшені вимоги відносно розміру та якості капіталу, ліквідності та частки позикового капіталу або левериджу,

зміни у Другому компоненті і нормах збереження капіталу. Банки, що володіють більш складною структурою, зіткнуться із змінами відносно кредитного ризику контрагентів, більш жорстким механізмом ринкових ризиків і, визначеною мірою, змінами за сек'юритизацією» [13].

Угодою Базель ІІІ, або Консультаційним документом значно посилюються вимоги щодо структури і якості капітальної бази банку: запроваджуються нові вимоги до капіталу першого і другого рівня, відбувається покроковий відхід від гібридних та квазіборгових інструментів, уточнення списку дозволених вирахувань з капітальної бази, зростають мінімальні вимоги до власного капіталу банку та капіталу першого рівня. У Консультаційному документі основна увага привертається до функції інструментів капіталу відносно поглинання збитків, що можна пояснити подіями останньої фінансової кризи [14].

У зв'язку із зазначеним, новою Угодою визначаються капітал першого рівня в якості капіталу, що має можливість поглинання збитків у процесі поточної діяльності банку (going concern) і капітал другого рівня – в якості капіталу, що здатний покривати збитки в процесі припинення діяльності банку (gone concern). «У капіталі 1-го рівня Угодою виділяється базовий капітал першого рівня (common equity tier 1 capital), що є найбільш надійною частиною капіталу, та додатковий капітал першого рівня (additional tier 1 capital). Водночас Базельським комітетом висунуто низку вимог якісного характеру до структури капіталу першого рівня. Так з’являється можливість до інструментів додаткового капіталу першого рівня зараховувати некумулятивні безстрокові привілейовані акції, а інноваційні гібридні інструменти (зокрема, субординовані позики з додатковими умовами) з плином часу будуть вилучатися зі складу капітальної бази комерційних банків» [14].

Для більшості банків України в контексті рекомендацій Базеля ІІІ актуальними були збільшені вимоги до розміру та якості капіталу, ліквідності та частки позикового капіталу, зміни у Другому компоненті і

нормах збереження капіталу. Банки, які мали більш складну структуру, зіштовхнулися із змінами стосовно кредитного ризику контрагентів, більш жорстким механізмом ринкових ризиків і, деякою мірою, змінами за сек'юритизацією при застосуванні вимог Базеля III.

Таким чином, кредитні ресурси створюються за рахунок депозитних операцій, недепозитних операцій, а також створеного власного капіталу. Загалом ці ресурси можуть бути використані для надання кредитів фізичним та юридичним особам для міжбанківського кредитування. Основними факторами впливу на пропозицію кредитних ресурсів є монетарна політика центрального банку, інвестиційні процеси всередині країни, урядові програми щодо спонукання певних категорій населення або бізнесу брати більш вигідні кредити. Крім того, в умовах економічного піднесення пропозиція кредитних ресурсів збільшується за інших рівних умов, оскільки позичальники готові сплачувати більші відсотки за позиками, в очікуванні високої рентабельності та можливості отримати прибуток від операцій з фінансовими ресурсами.

2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Удосконалення процесів банківського кредитування є чинником, який впливає досягнення завдань, поставлених перед економікою країни. Можливі перебої та диспропорції у зміні обсягів кредитів, що видаються, можуть виступати джерелами потенційної загрози втрати фінансової стабільності не тільки для позичальників, які представляють реальний сектор економіки, а й для банківської галузі [63].

Банківське кредитування істотно впливає на динаміку обсягів національного виробництва та середній рівень цін. Можна сміливо сказати, що банківський кредит економіки – інструмент її розвитку. Насамперед це сприяння безперервності відтворювального процесу, прискорення обороту капіталу. Йдеться про кредитний перерозподіл тимчасово вільних грошових ресурсів тим підприємствам, які зазнають тимчасової нестачі коштів. Завдяки кредитним відносинам немає необхідності накопичувати власні кошти в обсягах, що покривають усі коливання величини основного та оборотного капіталів під час їхнього кругообігу: відбувається швидше залучення ресурсів у господарський оборот за рахунок економії часу при закупівлі сировини, матеріалів тощо.

Суттєвий вплив на стан кредитування здійснює індекс цін виробників промислової продукції, який відображає динаміку цін на промислові товари (послуги), що випускаються підприємствами та відвантажені на внутрішній ринок. Оскільки основним споживачем довгострокових кредитів є промисловість, можна висунути припущення, що на обсяг довгострокових кредитів будуть впливати індекс цін виробників промислової продукції, інвестиції в основний капітал, тобто деяке помірне зростання цін на промислову продукцію позитивно впливає на потребу суб’єктів господарювання в додаткових фінансових ресурсах та, як наслідок, провокує зростання попиту на кошти, зокрема довгострокові банківські кредити.

Зниження індексу цін, навпаки, дозволяє підприємствам залучати меншу величину кредитів реалізації їх діяльності. Випуск промислової продукції в основному орієнтований на експорт, отже, при зростанні виробництва зростає потреба в ресурсах, а на зростання збуту впливає тією чи іншою мірою обмінний курс національної валюти (так, подорожчання національної валюти, тобто зростання її вартості по відношенню до іншим валют, призводить до скорочення експорту та навпаки) [25].

Основна мета банку – це отримання прибутку, і чим більший прибуток, то більше в банку можливостей брати участь у довгостроковому кредитуванні. Отже, можна припустити, що прибуток банків опосередковано впливає на обсяг довгострокових кредитів.

Ставка рефінансування – це основа визначення більшості ставок кредитно-депозитного ринку, тому вона безпосередньо впливає на величину кредитів. Рівень ставки рефінансування впливає на встановлювані банками відсоткові ставки, її зростання призводить до подорожчання кредитних грошей, а отже, зниження доступності довгострокового кредитування, і тим самим – обсягів виданих кредитів.

Нами в емпіричному аналізі використаний регресійний метод оцінки впливу факторів на кредитування в Україні. Традиційні методи оцінки рівнянь множинної лінійної регресії, що пов’язує кілька економічних показників, застосовуються для стаціонарних рядів, а у разі представлення частини змінних нестаціонарними тимчасовими рядами виникає небезпека отримання хибної (чи уявної) регресії [48].

Тимчасовий ряд X називається інтегрованим порядку k, позначається як X~I(k), якщо ряд його кінцевих різниць порядку k є стаціонарним. У цих термінах стаціонарний ряд має нульовий порядок інтеграції X~I(0). Визначення порядку інтегрованості дозволяє коректно провести перетворення часових рядів (шляхом взяття відповідних різниць), що забезпечує їхню стаціонарність. Якщо частина змінних представлена нестаціонарними та інтегрованими щодо одного порядку тимчасовими

рядами, можна вирішити задачу пошуку коінтеграційного співвідношення, тобто їх стаціонарної комбінації, та побудови далі моделі корекції помилок [28]. Другим способом рішення є перетворення нестаціонарних рядів на стаціонарні шляхом взяття послідовних різниць відповідного порядку.

З урахуванням некоректності застосування стандартних методів оцінювання моделі у разі нестаціонарності тимчасових рядів, що використовуються, необхідно провести попередній аналіз змінних на стаціонарність, перш ніж перейти до опису її структури.

Світова фінансова криза та наслідки, пов'язані з нею, мають різний вплив, особливо на державні та іноземні банки. Ф. Аллен, К. Яковіц та О. Ковалевські досліджували іноземні та державні банки в Центральній та Східній Європі та виявили різну реакцію під час глобальної фінансової кризи 2008 року. Результати показали, що іноземні банки скоротили кредитування під час кризи, тоді як державні банки збільшили кредитування [58, с. 20]. В результаті зростають ризики видачі кредитів з боку іноземних банків, але державні банки можуть ризиками знехтувати.

У той самий час Р. Де Хаас та І. Ван Лелівельд спеціально досліджували вітчизняні банки в Центральній та Східній Європі, виявили різну реакцію на бізнес-цикл і вплив кризи з боку країни походження банку [63, с. 350]. Умови приймаючої країни є важливими для зростання іноземних банків, оскільки існує значний і негативний зв'язок між економічним зростанням рідної країни та приймаючої країни з кредитуванням іноземного банку. Р. Гералья, Л. Вайль виявили, що в період кризи лише державні банки мали значний негативний вплив на зменшення кредитування, тоді як негативний вплив іноземних банків був незначним [65, с. 140]. В. Понтінс та Р. Сіргар спеціально досліджували іноземні банки та спільні банки в регіоні АСЕАН під час глобальної економічної кризи 2008 року, виявивши, що іноземні банки, як правило, виходять із приймаючих країн під час кризи. У результаті під час кризи кредитування іноземних банків приймаючої країни скоротилося [65].

Глобальні кризові наслідки в фінансовому аспекті впливають не лише на банківське кредитування, але й на такі характеристики банків, як прибутковість і ліквідність. Дослідження цих змінних показало, що прибутковість і ліквідність можуть зменшити вплив кризи на кредитування. Висока прибутковість банків вплинула на послаблення впливу світової економічної кризи на зростання кредитування. Такий висновок вказує на те, що поведінка банку, швидше за все, збільшить кредитування. Ф. Аллен, К. Яковіц підтверджують, що взаємодія прибутковості з кризою показує позитивний знак для зростання кредитування, що означає, що підвищення прибутковості банків зможе послабити вплив кризи на банківське кредитування. Висока рентабельність банків під час кризи зможе зберегти якість активів і прибутків, а також збільшити зростання кредитування [58, с. 21].

Проте, іншої думки науковці Р. Кулл та М. Перія, які виявили, що прибутковість банків має негативний вплив для кредитування. Дослідження показує, що висока прибутковість банків не здатна послабити вплив кризи на банківське кредитування, тому банки схильні скорочувати обсяги кредитування [62, с. 4870].

Кілька досліджень, пов’язаних із кризою ліквідності, показали, що вища ліквідність банків зменшить вплив глобальної економічної кризи на зростання кредитування. М. Чой виявив, що взаємодія ліквідності позитивно впливає на відносини з банком, що кредитує в умовах кризи. Цей висновок показує, що збільшення ліквідності банків перед кризою змусить банки мати велику пропозицію коштів і не змусить банки турбуватися про вплив кризи. Висока ліквідність банків до кризи стала орієнтиром для банків, які мають тенденцію до збільшення обсягів кредитування [60, с. 51]. Однак, на відміну цього дослідження, Р. Де Хаас та І. Ван Лелівельд виявили, що ліквідність показала негативні результати щодо взаємодії кризи з ліквідністю банків у кредитуванні. Це означає, що банки з високою ліквідністю не в змозі

зменшити вплив світової кризи на банківське кредитування, тому банки, швидше за все, скорочують банківське кредитування в такій ситуації [60].

Дослідниками було визначено, що американські банки скоротили кредитування менше, ніж іноземні банки з інших регіонів, можливо, через те, що криза, яка почалася в США в 2007 році, вщухла до 2009 року, і тому, що американські банки отримали значну підтримку ліквідності та капіталу від регуляторів США під час кризові роки. Структура фінансування іноземної філії має певний вплив на поведінку іноземних банків. Іноземні філії з вищою депозитною базою і, отже, меншою залежністю від масового фінансування, скоротили кредитування менше, ніж інші іноземні банки.

Однак ефект іноземної власності зберігався, що не пояснювалося відмінностями в структурі фінансування. Виключивши з вибірки іноземні банки, які не мали материнського підприємства у фінансовому секторі, було виявлено, що позитивний ефект меншої залежності від масового фінансування зник для іноземних банків. Одним із можливих пояснень є те, що іноземні банки, які не належали до банківської групи, були більш залежними від фінансування грошового ринку, ніж іноземні банки, що належали до банківської групи, які, швидше за все, покладалися на материнське фінансування. Одна річ, яку не можна чітко контролювати з огляду на обмеження даних, – це залежність іноземних банків від транскордонного (в іноземній валюті) фінансування [60].

Ці результати дослідників свідчать про те, що зростання глобалізації банківських систем могло мати непередбачені наслідки. Іноземна банківська власність пропагувалась як спосіб підвищення ефективності та стійкості банківського сектору перед лицем внутрішніх шоків. У Сальвадорі, наприклад, усі комерційні банки стали іноземною власністю. Однак досвід світової фінансової кризи 2008-2009 рр. показує, що іноземні банки підвищують вразливість фінансових секторів до зовнішніх шоків, які впливають на материнські компанії банків, що працюють за кордоном.

Таким чином, для підвищення стійкості до різноманітних потрясінь видається, що більш диверсифікована структура банківського сектора з точки зору власності може бути бажаною. Звичайно, оптимальна структура залежатиме від поєднання потрясінь, яких зазнає банківський сектор, причому більша частка власності іноземних банків є більш доцільною для країн, для яких найчастіше потрясіння мають внутрішній характер. У тій мірі, в якій зростання глобалізації збільшує частоту зовнішніх потрясінь, оптимальна структура фінансового сектора розвиватиметься з часом [58].

Основні етапи емпіричного дослідження впливу факторів на кредитування в Україні наведені на рис. 2.1.

Рисунок 2.1 – Основні етапи дослідження впливу факторів на кредитування в Україні

Джерело: складено автором

Першим етапом є здійснення аналізу сучасного стану кредитування в Україні, в рамках якого буде розглянуто такі показники, як динаміка суми

наданих банківських кредитів в Україні, динаміка частки іпотечних кредитів, наданих банками України, динаміка частки непрацюючих кредитів у банківській системі України, динаміка відсоткових ставок за банківськими кредитами в розрізі валют. Другим етапом є розгляд особливостей кредитування українськими банками. Для аналізу було обрано такі банки: АТ КБ «Приватбанк», АТ «Універсал Банк», АТ «Державний експортно-імпортний банк України», АТ «Райффайзен Банк», та АТ «Ощадбанк», три з яких є державними, а два – приватними (АТ «Райффайзен Банк» – банк з іноземним капіталом, а АТ «Універсал Банк» є банком зі 100% українським капіталом). Це дозволить проаналізувати основні тенденції з кредитуванням даними банками, які надають суттєву частку кредитів в Україні. Третім етапом є моделювання факторів впливу на банківське кредитування в Україні за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, де залежною ознакою є темп реального зростання банківського кредитування, а незалежними – рівень непрацюючих кредитів, темп зростання реальної заробітної плати, середньорічна облікова ставка НБУ, середня відсоткова ставка за кредитами.

За допомогою даного моделювання буде проведене виявлення основних негативних аспектів банківського кредитування в Україні, що буде наступним етапом дослідження. Після цього буде здійснене надання рекомендацій щодо зниження впливу негативних факторів на банківське кредитування, і на основі цього – визначення економічної ефективності запропонованих заходів.

Нами було розроблено такий підхід до оцінки факторів впливу на кредитування в Україні. Передбачається, що на реальне зростання банківського кредитування порівняно з попереднім роком будуть впливати такі фактори, як: рівень непрацюючих кредитів, темп зростання реальної заробітної плати до попереднього року, середньорічна облікова ставка НБУ, а також середня відсоткова ставка за кредитами. Нами висувається гіпотеза щодо впливу факторів на результат: зі зростанням рівня непрацюючих кредитів, зниженням реальної заробітної плати, зростанням середньорічної

облікової ставки та зростанням середньої відсоткової ставки за кредитами теоретично має знижуватися темп приросту кредитування в країні (рис. 2.2).

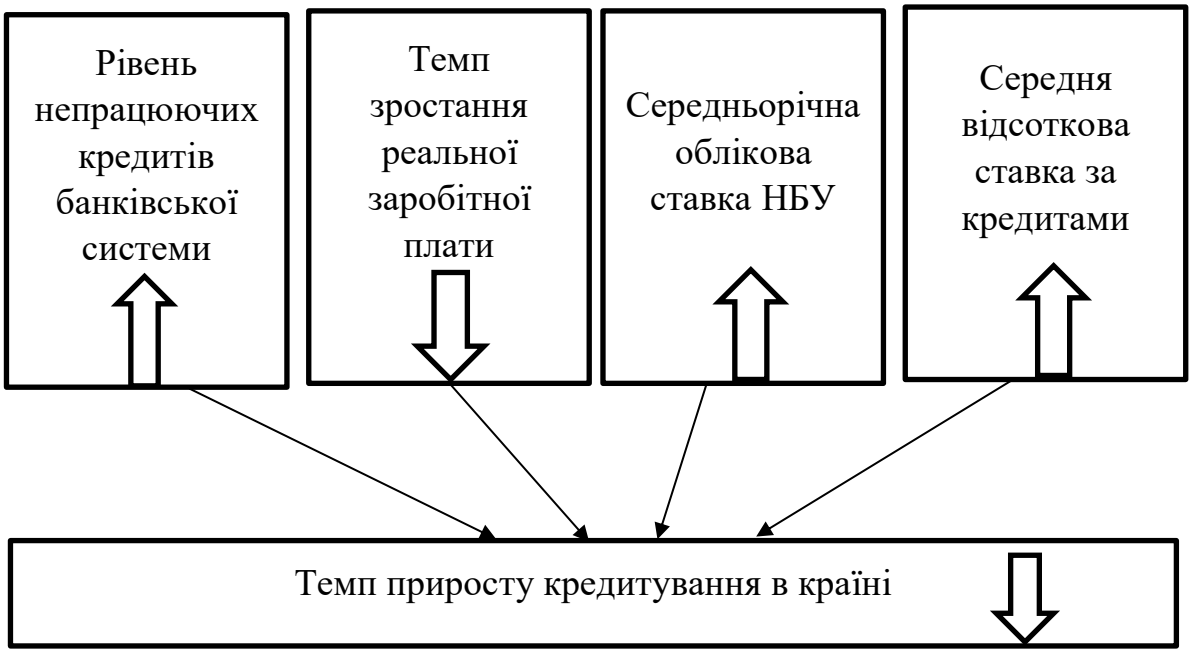

Рисунок 2.2 – Теоретичний вплив макроекономічних факторів на темп приросту кредитування в країні

Джерело: складено автором

Дана гіпотеза буде перевірена за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, в рамках якого буде побудована багатофакторна модель, яка міститиме чотири фактори.

Темп реального зростання банківського кредитування визначається як номінальний приріст кредитів у банківській системі України за рік, скоригований на темп інфляції за відповідний рік. Тобто, формула розрахунку даного показника виглядає таким чином:

$$Т=\frac{(\text{Сума кредитів у поточному році-сума кредитів у попередньому році})}{\text{Сума кредитів у попередньому році}}:\text{ІСЦ}, \quad (2.1)$$

Де Т – темп реального зростання банківського кредитування протягом року, ІСЦ – темп інфляції за індексом споживчих цін за аналогічний рік.

Темп зростання реальної заробітної плати визначається як номінальний приріст середньої заробітної плати, скоригований на темп інфляції за

аналогічний період. Формула розрахунку даного показника виглядає таким чином:

$$I=\frac{(\text{Середня ЗП у поточному році-середня ЗП у попередньому році})}{\text{Середня ЗП у попередньому році}}:\text{ІСЦ}, \quad (2.2)$$

Рівень непрацюючих кредитів банківської системи визначається як частка активів, за яким прострочення погашення боргу в банківській системі перевищує 90 днів, або які взагалі не обслуговуються протягом періоду довшого, ніж 90 днів. Таким чином, цей показник можна знайти у статистичних звітностях НБУ за квартал, за цим показником також наведена аналітика, яка дозволяє оцінити основні причини динаміки непрацюючих кредитів у банківській системі України.

Середньорічна облікова ставка НБУ та середня відсоткова ставка за кредитами – теж показники, які розраховуються НБУ у своїх статистичних звітностях. Вони дозволяють оцінити, наскільки поліпшилася або стала жорсткішою монетарна політика в Україні, наскільки кредити стали доступнішими, і наскільки при цьому обмежується сфера грошово-кредитного обігу. Середня відсоткова ставка за кредитами визначається як середні ставки наданих кредитів за різними цілями та різним позичальникам: бізнесу, населенню; на споживчі цілі, на будівництво, на розширення бізнесу, для іпотечного кредитування тощо.

Кореляційно-регресійний аналіз – поширений метод стохастичного моделювання, який використовують для дослідження форми зв’язку між випадковими величинами досліджуваного процесу. Даний аналіз відрізняється від інших методів дослідження моделі тим, що він вивчає взаємозв’язки всіх показників процесу, зважаючи на вплив сторонніх, випадкових факторів. У соціально-економічному прогнозуванні цей метод застосовують для побудови умовних прогнозів [28]. Методи кореляційного та регресійного аналізу використовуються в комплексі. За допомогою кореляційного аналізу вимірюють тісноту зв’язку між змінними, що

варіюють, і виявляють фактори, що здійснюють найбільший вплив на результативну ознаку.

Кореляційний аналіз – це аналіз статистичного взаємозв'язку двох або кількох випадкових величин (або величин, які можна з деяким допустимим ступенем точності вважати такими). При цьому зміни однієї або декількох з цих величин призводять до систематичної зміни іншої або інших величин. Математичною мірою кореляції двох випадкових величин є коефіцієнт кореляції [28].

Кореляція може бути позитивною та негативною (можлива також ситуація відсутності статистичного взаємозв'язку – наприклад, для незалежних випадкових величин). Негативна кореляція – кореляція, при якій збільшення однієї змінної пов'язане зі зменшенням іншої змінної, при цьому коефіцієнт кореляції негативний. Позитивна кореляція – кореляція, при якій збільшення однієї змінної пов'язане зі збільшенням іншої змінної, при цьому коефіцієнт кореляції позитивний.

При використанні кореляційного аналізу намагаються встановити, чи існує якийсь зв'язок між показниками випадкової вибірки (наприклад, між прибутком та обсягом продажів) або між різними вибірками (наприклад, при дослідженні кількох підприємств). Якщо цей зв'язок існує, то супроводжується збільшення одного показника зростанням (позитивна кореляція) або зменшенням (негативна кореляція) іншого.

Оскільки взаємозв'язок економічних змінних часто близький до лінійного, то головним завданням кореляційного аналізу є перевірка наявності лінійного зв'язку між змінними та перевірка його значущості. Однак при цьому слід пам'ятати, що кореляційний аналіз не виявляє залежних (ендогенних) та незалежних (екзогенних) змінних та не оцінює формулу їхнього зв'язку.

Використання коефіцієнта кореляції в аналізі економічних змінних обумовлюється, з одного боку, відносною нескладністю розрахунку даного

показника, з іншого боку – зручністю його аналізу, що дозволяє робити висновки виходячи з його розрахованого значення [7, с. 24].

Таким чином, володіння інструментами економіко-статистичного аналізу передбачає не тільки здатність дослідника правильно розрахувати потрібні характеристики (такі, наприклад, як коефіцієнт кореляції), що відображають цілі та потреби дослідження, а й уміння правильно інтерпретувати отримані результати, а також, у разі необхідності, вжити необхідних заходів для покращення результату.

Економетричний аналіз був обраний нами для дослідження кількісної міри впливу факторів на кредитування в Україні. Саме цей метод моделювання дозволяє визначити окремо вплив кожного з факторів на результативну ознаку – реальний темп приросту обсягів банківського кредитування в Україні.

Регресійний аналіз призначений для вибору форми зв'язку та типу моделі для визначення розрахункових значень залежної змінної (результативної ознаки).

Для визначення сили впливу використовується коефіцієнт детермінації моделі, який показує, яка частка дисперсії залежної змінної пояснюється регресійним рівнянням.

Тест Фішера (Fisher test) дозволяє перевірити статистичну незначущість регресії в цілому, тобто встановити, чи рівні коефіцієнти одночасно при всіх регресорах нулю на заданому рівні значимості. Якщо коефіцієнти регресії визнаються рівними нулю, то регресія вважається незначною. Регресія значуща, якщо коефіцієнт хоча б за одного регресора відмінний від нуля [7].

Ці показники визначаються за допомогою Microsoft Excel, за допомогою функції LINEAR, що дозволяє оцінити окремо силу впливу кожного з факторів на результативну ознаку. В результаті буде сформульоване рівняння регресії, яке матиме вигляд [7]:

$$y = a + bx_1 + cx_2 + dx_3 + ex_4, \qquad (2.3)$$

Де y – результативна ознака, x_1, x_2, x_3, x_4 – коефіцієнти, які характеризують показники факторних ознак в моделі, a, b, c, d, e – коефіцієнти ступеня нахилу факторних ознак.

Завдяки визначенню сили впливу кожного з факторів на результативну ознаку (темп реального зростання банківського кредитування) буде визначено, з якою силою та в якому напрямку впливатиме на практиці в Україні кожен з факторів.

На заключних етапах дослідження буде також застосований метод експертних оцінок, за допомогою якого буде визначено основні умови застосування різних заходів для покращення ситуації з банківським кредитуванням в Україні. Цей метод є ефективним, оскільки дозволяє визначити умови застосування того чи іншого заходу саме для економіки України, а також визначити, як саме це вплине на банківське кредитування та фактори, які на нього впливають.

Таким чином, сформована нами кореляційно-регресійна модель дозволятиме проаналізувати вплив факторів на кредитування в Україні, а також сформувати основні напрямки посилення реального кредитування, знизити ступінь впливу дестабілізуючих факторів в аспекті надання позик, і в результаті підвищити позитивний вплив кредитування на добробут бізнесу та населення.

3. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Сучасний стан кредитування в Україні

Банківське кредитування в Україні переживало занепад та піднесення протягом власної історії, і цей компонент фінансової системи країни залежав від різних аспектів, таких як внутрішній стан економічної активності, попит на вітчизняні товари на зовнішніх ринках, а також стан світової економіки в цілому.

На рис. 3.1 наведена динаміка обсягів банківського кредитування в Україні в гривневому еквіваленті.

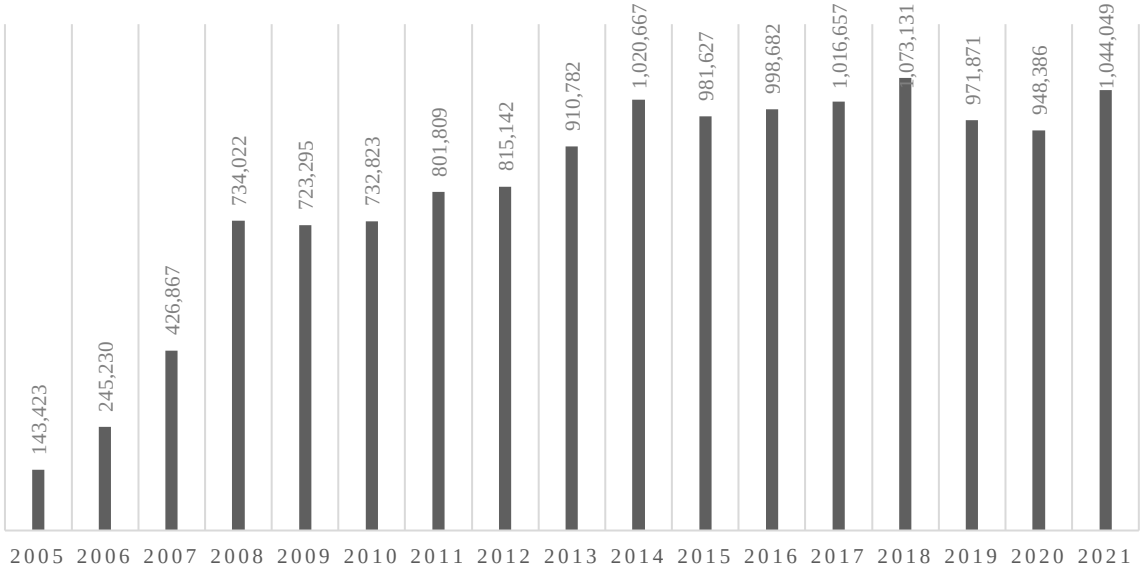

Рисунок 3.1 – Динаміка суми наданих банківських кредитів в Україні протягом 2005-2021 рр., грн

Джерело: складено автором за даними [38]

Для того, щоб оцінити темпи зростання обсягів наданих кредитів, були здійснені відповідні розрахунки (рис. 3.2). Це надасть змогу порівняти темпи зростання банківського кредитування в Україні та порівняти приріст наданих кредитів з темпами інфляції.

Рисунок 3.2 – Динаміка темпів зростання обсягів банківського кредитування та темпів інфляції в Україні протягом 2005-2021 рр., % до попереднього року

Джерело: складено автором за даними [38]

Можна побачити, що кредитний «бум» в Україні спостерігався до 2009 р., коли країна зіткнулася зі світовою фінансовою кризою. Хоча темпи інфляції знецінювали гривню, але незважаючи на це, обсяги кредитування в гривневому еквіваленті знизилися. Дещо відновлювалося кредитування в 2011-2013 рр., його темпи зростання перевищували темпи інфляції, хоча незначно. Але, нова криза, викликана анексією Криму РФ, початком війни на Сході України, а також суттєвою девальвацією гривні і банкрутством багатьох банків в Україні, спричинила суттєвий занепад банківського кредитування. Незважаючи на девальвацію та високі темпи інфляції в 2015 р., обсяг кредитів в гривневому еквіваленті знизився майже на 4% порівняно з 2014 р. В подальші роки спостерігалася невтішна ситуація, оскільки темп інфляції перевищував темп зростання виданих кредитів в Україні. Крім того, Національним банком України були введені певні обмеження, і вже банки стали більш якісно оцінювати платоспроможність позичальника, а також було заборонено видавати кредити в іноземній валюті фізичним особам.

Для того, щоб порівняти обсяги наданих кредитів у гривні та іноземній валюті, наведемо відповідну динаміку (рис. 3.3).

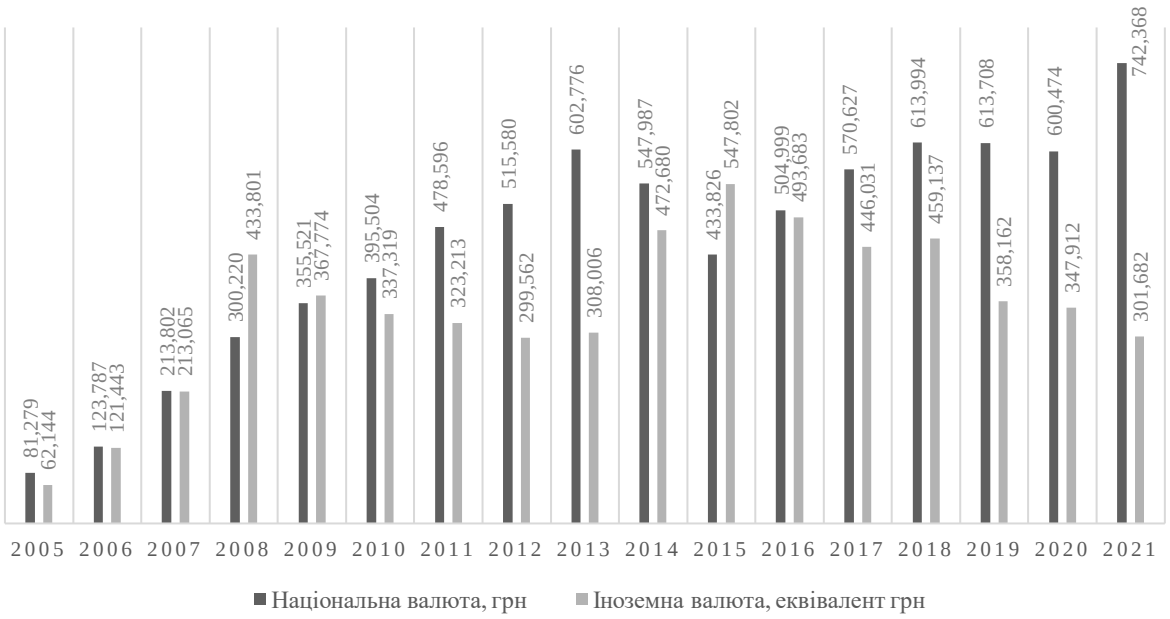

Рисунок 3.3 – Динаміка наданих банківських кредитів в Україні в розрізі валют протягом 2005-2021 рр., грн

Джерело: складено автором за даними [38]

Можна побачити, що протягом 2005-2008 рр. зростав обсяг наданих кредитів у національній та іноземній валюті в гривневому еквіваленті, проте внаслідок кризи в 2009-2010 рр. зростання суттєво сповільнилося. Якщо ще в 2008-2009 рр. в структурі наданих банківських кредитів переважали кредити в іноземній валюті, то вже протягом 2010-2014 рр. більшу частину наданих кредитів становили кредити, надані в гривні, що було наслідком девальвації гривні та негативних очікувань позичальників щодо майбутнього подорожчання валюти та, як наслідок, зниження вигоди від взяття кредиту в іноземній валюті.

В 2015 р. внаслідок того, що гривня девальвувала майже втричі, автоматично збільшувалась в гривневому еквіваленті сума кредитів, що брались позичальниками в іноземній валюті. А тому, спостерігалося перевищення суми наданих кредитів в іноземній валюті. В подальшому ситуація змінилася, оскільки НБУ було заборонено давати кредити фізичним

особам в іноземній валюті, що сприяло зростанню гривневих кредитів та скороченню валютних (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Динаміка структури наданих кредитів банками України за видами валют, % до підсумку

Рік	Національна валюта	Іноземні валюти
2005	56,67	43,33
2006	50,48	49,52
2007	50,09	49,91
2008	40,90	59,10
2009	49,15	50,85
2010	53,97	46,03
2011	59,69	40,31
2012	63,25	36,75
2013	66,18	33,82
2014	53,69	46,31
2015	44,19	55,81
2016	50,57	49,43
2017	56,13	43,87
2018	57,22	42,78
2019	63,15	36,85
2020	63,32	36,68
2021	71,10	28,90

Джерело: складено автором за даними [38]

Таким чином, за наведений період 2005-2021 рр., частка наданих кредитів банками України у національній валюті зросла з 56,67% до 71,1%, натомість, на такий самий відсоток (14,43%) скоротилася частка наданих кредитів в іноземній валюті.

Далі варто проаналізувати розподіл наданих кредитів між корпоративним сектором та домашніми господарствами, даний розподіл наведено на рис. 3.4.

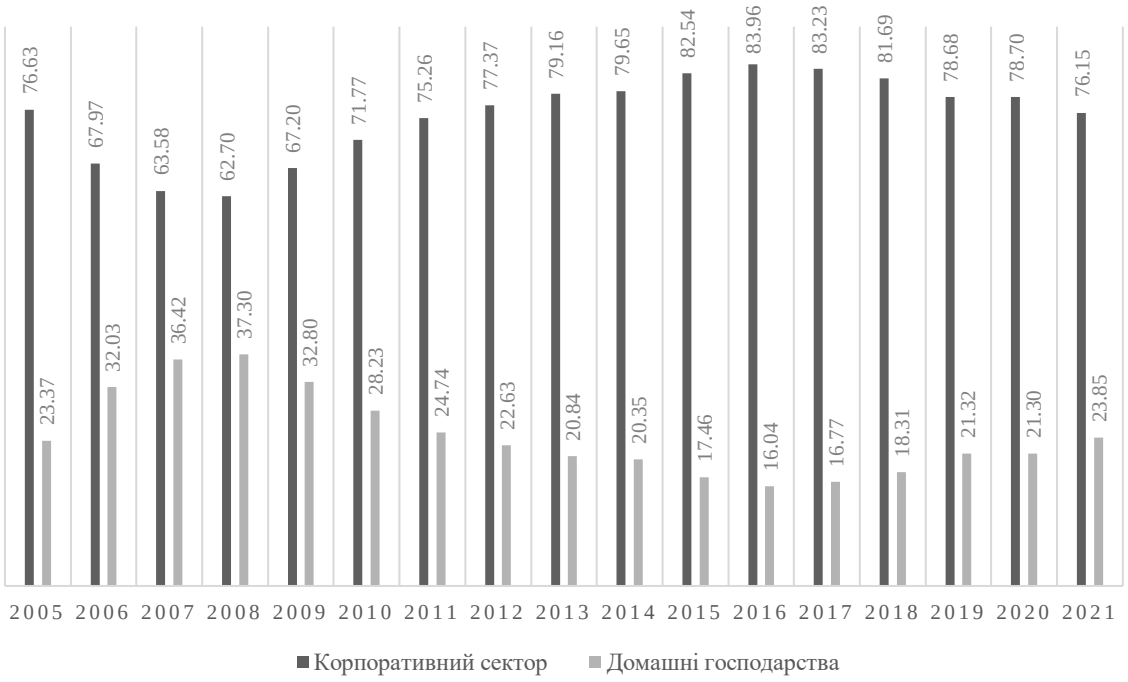

Рисунок 3.4 – Динаміка частки наданих кредитів банками Україні за економічними суб'єктами протягом 2005-2021 рр., % до підсумку

Джерело: складено автором за даними [38]

Протягом аналізованого періоду приблизно зберіглися частки наданих кредитів даним суб'єктам. Набагато більшу частку кредитів надають корпоративному сектору (76,15%), і менше ніж чверть всієї суми кредитів надається домашнім господарствам. Найбільша частка кредитів, наданих домашнім господарствам, була в 2008 р. (37,3%), в той час суттєво розвивалося споживче кредитування, автокредитування, що супроводжувалося нижчими відсотковими ставками за кредитами [28].

Негативним є той факт, що знизилась частка іпотечних кредитів, які були надані економічним суб'єктам (рис. 3.5).

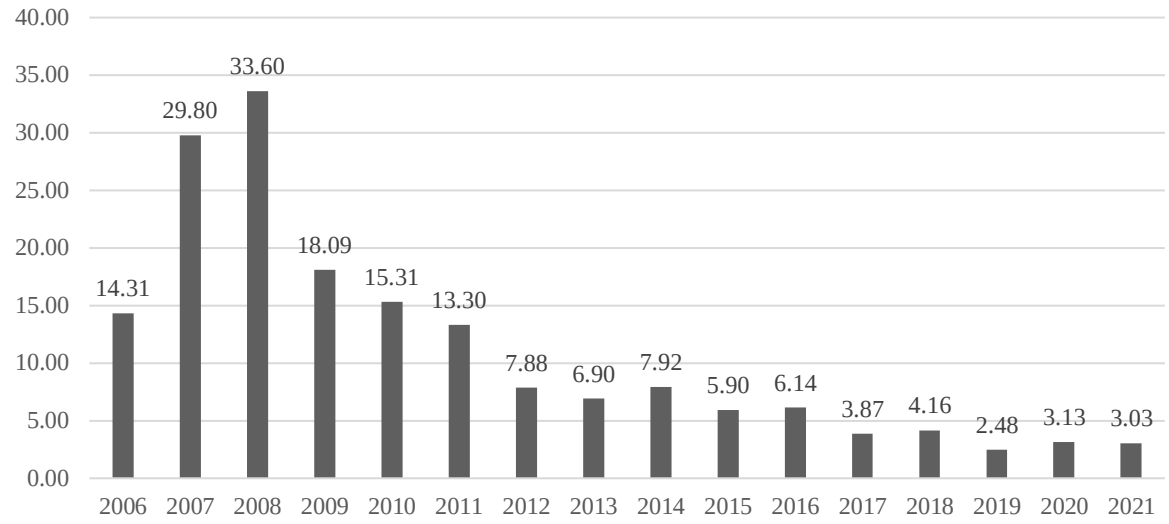

Рисунок 3.5 – Динаміка частки іпотечних кредитів, наданих банками України протягом 2006-2021 рр., % до всіх наданих кредитів

Джерело: складено автором за даними [38]

Можна побачити, що в 2007-2008 рр. активно розвивалося іпотечне кредитування, що було загальносвітовою тенденцією. Проте, збільшення ставок за кредитами та посилений контроль, разом із збільшенням відсотку неповернених кредитів, сприяли зниженню попиту на іпотечне кредитування, яке стало більш ризикованим в умовах кризи. Як можна побачити, спочатку криза в 2009 р. сприяла зниженню частки іпотечних кредитів у загальній сумі виданих кредитів банками України (зниження на 15% в загальній структурі кредитів), а в 2015 р. іпотечне кредитування теж знизилось порівняно з 2014 р., хоча в цей період даний вид кредитування не відігравав суттєвої ролі в кредитному портфелі банків. В 2021 р. іпотечне кредитування складало всього 3,03% від загальної суми виданих кредитів банками України. Це свідчить про дуже низькі перспективи стрімкого розширення ринку нерухомості та посилення бізнес-активності, пов’язаної з приміщеннями для бізнесу або для проживання.

Як зазначає Кушнір С. О., «виходячи з того, що частка іпотеки у ВВП України становить лише 1,4% можна зробити висновок, що система іпотечного кредитування є нерозвинутою і потребує вдосконалення.

Недостатній рівень розвитку законодавчої бази з питань іпотеки, присутність ризиків щодо купівлі житла, конфлікт інтересів кредиторів і позичальників, низький рівень фінансової грамотності населення, недовіра до українських банків, а також загальна економічна та політична невизначеність – все це перешкоджає покращенню ситуації на ринку житлової нерухомості» [23, с. 230].

Фінансово-економічні кризи в Україні сприяли збільшенню частки непрацюючих кредитів в загальній структурі кредитів, наданих банками. Непрацюючі кредити («NPLs») входять до числа найбільш системних порушень договірних відносин. Вони впливають на економіку шляхом нераціонального розподілу кредитів та зниження довіри учасників ринку, що в кінцевому підсумку уповільнює зростання економіки країни. Згідно з класифікацією НБУ, непрацюючий кредит (NPL) – це актив, за яким прострочення погашення боргу перевищує 90 днів (30 днів для банків-боржників) або за яким боржник неспроможний забезпечити виконання зобов'язань без стягнення забезпечення. Це визначення відповідає рекомендаціям Міжнародного валютного фонду щодо врегулювання питань NPLs [39]. На рис. 3.6 наведена динаміка частки непрацюючих кредитів у банківській системі України.

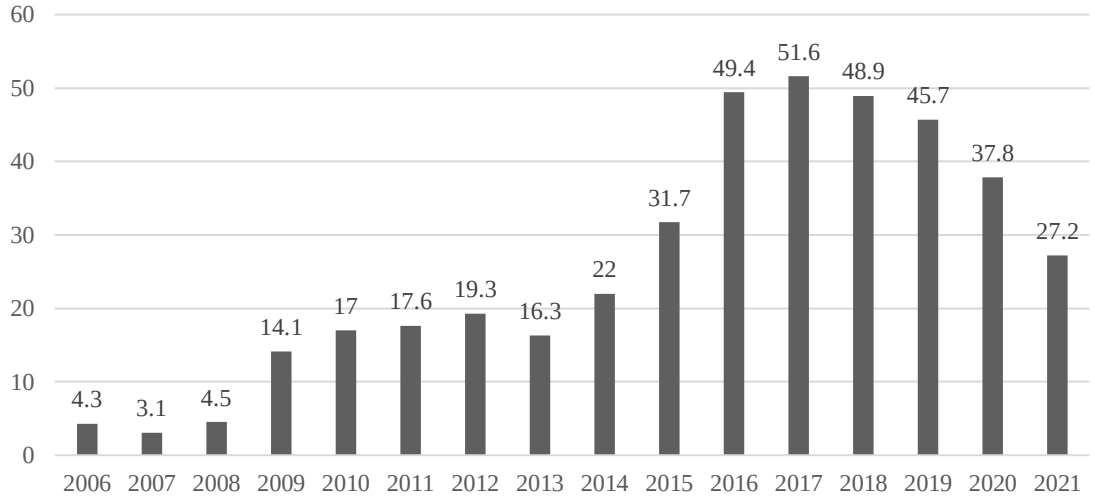

Рисунок 3.6 – Динаміка частки непрацюючих кредитів у банківській системі України протягом 2006-2021 рр., %

Джерело: складено автором за даними [38]

В 2009 р. частка непрацюючих кредитів банків України зросла з 4,5% до 14,1%, що свідчило про суттєву частку прострочених платежів за кредитами. В подальшому ця цифра, в основному, збільшувалась, і досягла 51,6% в 2017 р., після націоналізації АТ КБ «Приватбанк». Після цього показник непрацюючих кредитів почав знижуватися, оскільки була ліквідована видача незабезпечених кредитів пов'язаним особам для того, щоб власникам банків фінансувати інший власний бізнес без повернення коштів. Незважаючи на пандемію COVID-19, в 2020-2021 рр. показник продовжив своє зниження, і становив 27,2% на кінець 2021 р., що все одно негативно впливає на умови кредитування, оскільки в такому разі банки збільшують ставки за кредитами, страхуючи себе від ризиків неповернення коштів позичальниками.

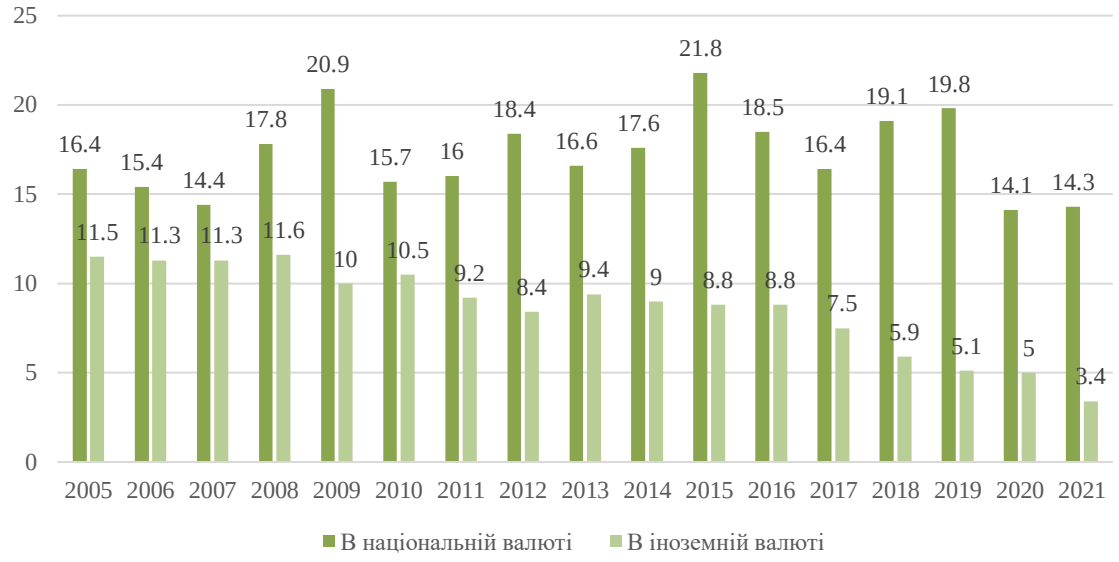

Рисунок 3.7 – Динаміка відсоткових ставок за банківськими кредитами в розрізі валют протягом 2005-2021 рр., %

Джерело: складено автором за даними [38]

Кризи, які виникали в економіці України, сприяли зростанню відсоткових ставок за кредитами, більшою мірою, у гривні. Середня ставка за кредитами в національній валюті в 2009 р. становила 20,9%, а в 2015 р. – 21,8%, що було наслідком зростання інфляції та ризиків неповернення боргу. Ставки за валютними кредитами поступово знижувалися внаслідок

запровадження обмежень на видачу валютних кредитів. В 2005 р. ставки за валютними кредитами в середньому становили 11,5%, а в 2021 р. – всього 3,4%. Криза, пов'язана з пандемією COVID-19, негативно не вплинула на динаміку ставок за кредитами, які в 2020 р. знизились та не збільшились за результатами 2021 р.

«У ІІІ кварталі 2022 р. банки й надалі констатували уповільнення кредитування внаслідок війни: респонденти відзначили незначне відновлення попиту на кредити з боку бізнесу та подальше скорочення попиту з боку населення. Учасники опитування зазначили про посилення стандартів кредитування та зниження рівня схвалення заявок. Банки надалі очікують зростання попиту на короткострокові та гривневі бізнес-кредити й прогнозують посилення більшості видів ризиків», – йдеться у повідомленні НБУ [19].

Таким чином, банківське кредитування суттєво постраждало під час фінансової кризи в 2009-2010 рр., після цього сталася криза в 2014-2015 рр., наслідком якої стало масове закриття банків та девальвація гривні. Під час цих криз в економіці України банківське кредитування перестало зростати (порівняно з інфляцією), збільшилась частка кредитів у національній валюті через введення обмежень НБУ на видачу кредитів у іноземній валюті.

3.2. Аналіз особливостей кредитування українськими банками

Для аналізу особливостей кредитування в Україні було обрано дані таких банків, як АТ КБ «Приватбанк», АТ «Універсал Банк», АТ «Державний експортно-імпортний банк України», АТ «Райффайзен Банк», та АТ «Ощадбанк».

АТ КБ «ПриватБанк» є універсальним Банком з фокусом на роздрібний сегмент, що активно просуває послуги для малого та середнього бізнесу та вибірково працює в корпоративному секторі. Банк здійснює свою діяльність відповідно до ліцензії Національного банку України (НБУ) з березня 1992

року. Станом на 31 грудня 2021 року Банк має 20 філій і 1 475 функціонуючих відділень в Україні та філію на Кіпрі. Єдиним акціонером Банку, якому належить 100% акцій, є держава в особі Кабінету Міністрів України. Держава в особі Міністерства фінансів України набула права власності на 100% акцій Банку 21 грудня 2016 року відповідно до статті 41.1 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2016 року № 961 «Деякі питання забезпечення стабільності фінансової системи». З 30.04.2019 власником Банку є держава в особі Кабінету Міністрів [36].

АТ «Універсал Банк» є універсальним банком України та має ліцензію НБУ, власником банку є компанія «Байлікан Лімітед», яка володіє 100% статутного капіталу банку. Місце реєстрації даної компанії – м. Нікосія, Кіпр. Опосередковане володіння істотною участю в АТ «Універсал Банк» здійснює Сергій Леонідович Тігіпко. АТ «Універсал Банк» є членом фінансово-промислової групи «ТАС» та учасником Банківської Групи «ТАС» [35].

АТ «Райффайзен Банк» є одним з найбільших банків України, має статус банку з іноземним капіталом і входить до іноземної банківської групи Райффайзен в Україні. Загальна частка іноземного капіталу в статутному капіталі банку на 2021 р. становила 99,12%. Власниками істотної участі в банку є [34]:

– провідна австрійська публічна фінансова установа «Райффайзен Банк Інтернаціональ АГ», яка володіє 68,26% статутного капіталу банку;

– Європейський банк реконструкції і розвитку, який володіє 30% статутного капіталу банку.

Крім того, частка менше ніж 1% статутного капіталу – це інвестиції власних коштів та кошти клієнтів у акції АТ «Райффайзен Банк».

АТ «Державний експортно-імпортний банк України» створений 3 січня 1992 року згідно з Указом Президента України №29 та 23 січня того ж року банк отримав свою першу ліцензію від Національного банку України. АТ «Укрексімбанк» є акціонерним товариством, 100% акцій якого належать

державі в особі Кабінету Міністрів. Структура АТ «Укрексімбанк» в Україні складається з Головного банку, 22 філій та 29 відділень (станом на 01.10.2021) [32].

Даний банк спеціалізується на здійсненні експортно-імпортних операцій, а також активно кредитує населення, бізнес, та приймає кошти на депозити. Даний банк є одним з найбільш важливих для фінансової системи України, та один з чотирьох державних банків.

Ощадбанк (повна назва: Публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України», скорочена назва: АТ «Ощадбанк») – український комерційний банк, другий за розмірами активів та найбільший за кількістю відділень серед усіх банків України. Перебуває в державній власності. Заснований в 1991 році на базі установ Ощадбанку СРСР в Україні. У 1999 році було створено ВАТ «Державний ощадний банк України», яке в 2011 році перереєстровано в публічне акціонерне товариство [33].

Специфіка діяльності банку характеризується значними обсягами операцій з державними підприємствами та органами влади. За класифікацією НБУ, є одним із 14 системно важливих банків в Україні. Тривалий час банк залишався єдиним із 74 українських банків, що не був членом Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. У квітні 2022 року вступив в дію Законом України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб», який має на меті підвищення довіри вкладників до банківської системи та забезпечення її стабільності. Саме в рамках цього закону Ощадбанк приєднався до ФГВФО. Ощадбанк – універсальний банк, який надає повний спектр фінансових послуг, як корпоративним клієнтам, так і фізичним особам [33].

В табл. А.1 (див. Додаток А) наведена динаміка балансової вартості наданих кредитів в даних банках та по банківській системі України в цілому.

Можна відзначити, що АТ КБ «Приватбанк» проводив дуже агресивну кредитну політику до визнання його неплатоспроможним та подальшої

націоналізації. В 2015 р. частка балансової вартості наданих кредитів клієнтам банку становила майже 19% всіх кредитів банківської системи України, що свідчило про суттєві диспропорції. Проте, велика частка кредитів цього банку, як виявилося, – це кредити пов'язаним особам, які не мали забезпечення. А тому, при визнанні банку неплатоспроможним, вони були фактично списані як безнадійні. Станом на кінець 2021 р. АТ КБ «Приватбанк» має не таку суттєву частку кредитів в банківській системі, як раніше, лише 6,4%, і це вважається суттєвим показником [36].

АТ «Універсал Банк» дещо наростив частку наданих кредитів, багато в чому завдяки тому, що був відкритий фінтех-проект «Монобанк», який входить до складу АТ «Універсал Банк». Проект виявився досить популярним, його запустили колишні менеджери АТ КБ «Приватбанк» (Олег Гороховський та Дмитро Дубілет). «Мобільний банк», як себе позиціонує «Монобанк», дозволяє відкривати збільшені кредитні ліміти для клієнтів, які довго користуються картками, а також дозволяють оформлювати розстрочки, і крім цього, на суму кредиту нараховуються кешбеки на деякі категорії товарів. Тому, зростання кредитування АТ «Універсал Банк» викликане багато в чому збільшенню популярності проекту «Монобанк» [35].

АТ «Райффайзен Банк» займає частку майже 5% за сумою кредитування в банківській системі України. Ця частка зросла порівняно з 2012 р., що свідчить про нарощення кредитного потенціалу банку, а також укріплення його позиції, збільшення популярності банківських продуктів цього банку [34].

АТ «Державний експортно-імпортний банк України» також наростив частку виданих кредитів у банківській системі України. Станом на кінець 2021 р. ця частка становила 6,51%, що перевищує показник АТ КБ «Приватбанк». Відчутний стрибок даного показника відбувся в 2021 р., що пов'язано з активізацією програм кредитування «5-7-9%» для бізнесу, що надавали державні банки [32].

АТ «Ощадбанк», так само, як і «Приватбанк», скоротив частку кредитів в банківській системі. Станом на 2012 р. ця частка становила 8,85%, а вже в 2021 р. – 7,02%. Хоча, як можна побачити, спільним для державних банків («Ощадбанк», «Приватбанк», «Укрексімбанк») є збільшення частки наданих кредитів в банківській системі за останній рік, що свідчить про активізацію вищезгаданої програми для підприємців «5-7-9%», і можна сказати, що вона сприяла збільшенню ролі державних банків на кредитному ринку України [33].

В 2022 р., у зв'язку з військовим вторгненням РФ на територію України, банківське кредитування знизило свою інтенсивність, деякими банками була призупинена видача кредитів. Також спостерігалося зниження обсягів наданих кредитів на балансі банківської системи, зокрема, суб'єктам господарювання та фізичним особам (рис. 3.8).

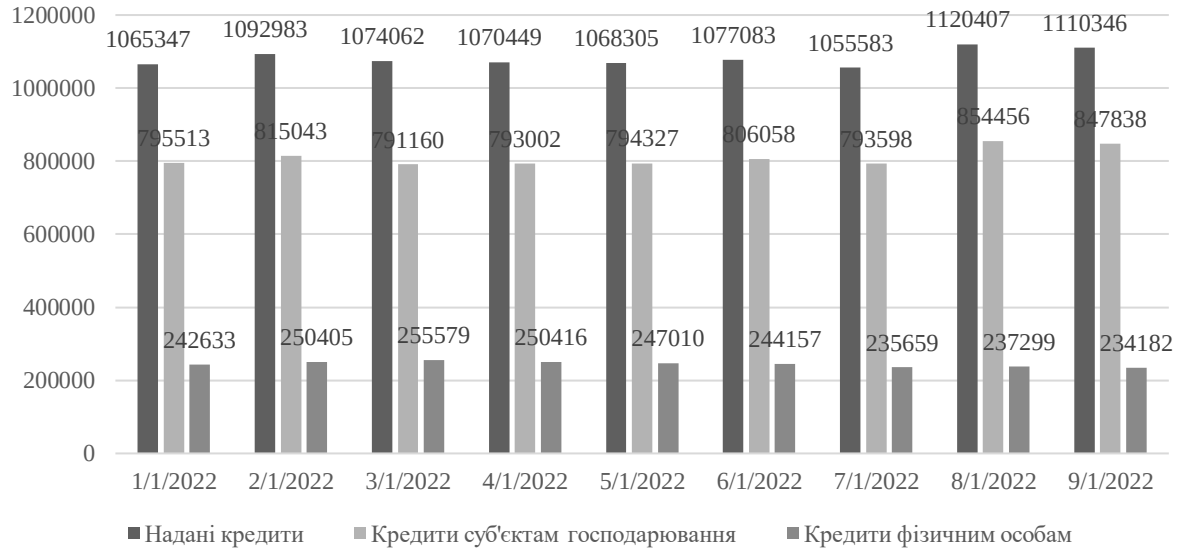

Рисунок 3.8 – Динаміка суми наданих кредитів на балансі банків України протягом 2022 р., млн грн

Джерело: складено автором за даними [32; 33; 34; 35; 36]

Можна побачити, що спостерігалося незначне зниження обсягів банківського кредитування з березня 2022 р., коли вже тривали бойові дії на території України. Крім того, з початку року прискорилась інфляція, яка складає на кінець вересня більше 20% з початку року. Все це свідчить про те,

що хоч і в гривневому еквіваленті суми кредитів на балансі банків суттєво не знизились, в реальному вимірі кредитування скоротилося. За таким видом кредитування, як кредитування бізнесу, станом на вересень 2022 р. обсяги відновилися до рівня до початку війни, але за показником кредитів фізичним особам даний показник все ще нижчий за довоєнний рівень. Крім того, почав зростати рівень непрацюючих кредитів в банківській системі України (рис. 3.9).

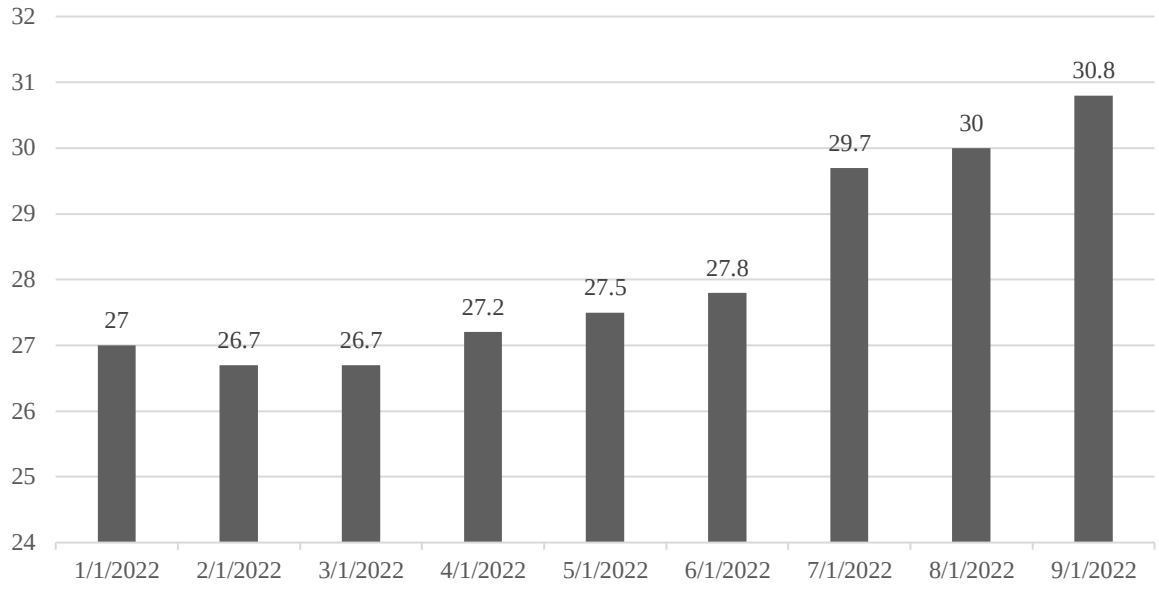

Рисунок 3.9 – Динаміка частки непрацюючих кредитів в банківській системі України протягом 2022 р., %

Джерело: складено автором за даними [38]

З березня 2022 р. почалося зростання частки неповернутих та прострочених кредитів, об'єктивними причинами були збільшення кількості біженців, втрата роботи та доходів великою кількістю позичальників, втрата контролю над банківськими відділеннями на тимчасово окупованих територіях. Станом на початок вересня цей показник становив вже 30,8%, що свідчить про погіршення платоспроможності позичальників.

Варто відзначити, що рівень непрацюючих кредитів в державних банках України в цілому вищий, ніж в приватних (рис. 3.10).

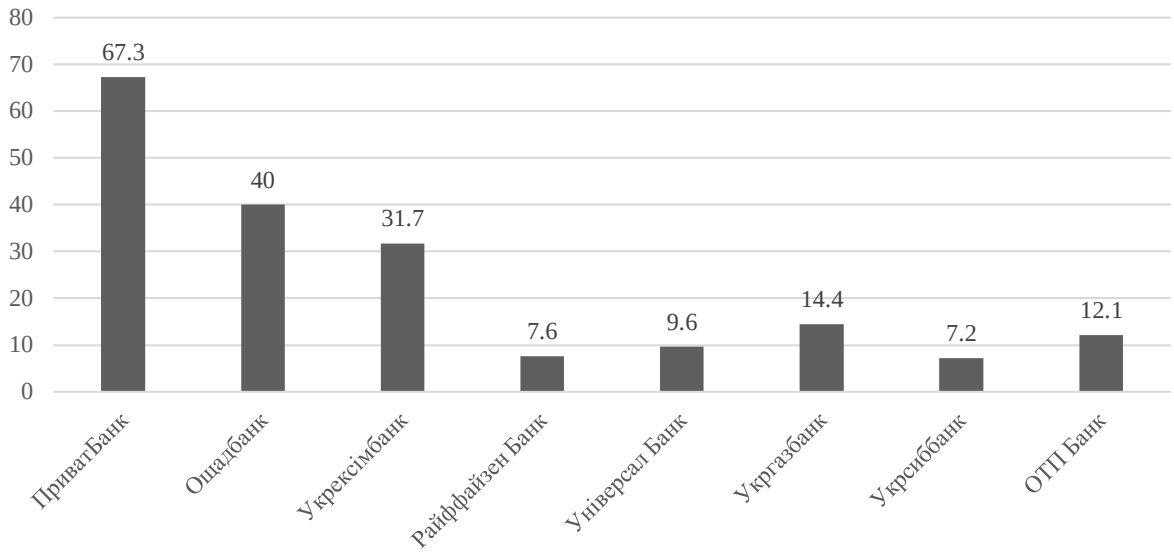

Рисунок 3.10 – Частка непрацюючих кредитів в банках України станом на 01.09.2022 р., %

Джерело: складено автором за даними [32; 33; 34; 35; 36]

Велика частка непрацюючих кредитів АТ КБ «Приватбанк» зберіглася ще з часів, коли банк був в приватній власності. З тих пір кредити, які є сумнівними та з суттєвою простроченою, зберігаються на балансі банку. Досить високу частку непрацюючих кредитів має АТ «Ощадбанк», що свідчить про недосконалу кредитну політику банку. «Укрексімбанк» також має високий рівень непрацюючих кредитів, 31,7%. Найнижчий рівень непрацюючих кредитів з-поміж державних банків України спостерігався в АТ «Укргазбанк», 14,4%. Така ситуація може свідчити про те, що державні банки більш м'яко проводять політику щодо стягування заборгованості. А тому, вони втрачають потенційний прибуток та отримують більше збитків від кредитних операцій, ніж банки з приватною формою власності.

Таким чином, кризові явища в Україні суттєво впливали на кредитування, знижуючи його реальний рівень, спричиняючи великий відсоток неповернених кредитів, зниження іпотечного, споживчого та бізнес-кредитування, що в цілому негативно впливало на перспективи ведення бізнесу в Україні під час криз, а також погіршувало очікування економічних суб'єктів щодо майбутньої ситуації в економіці України.

3.3. Моделювання факторів впливу на банківське кредитування в Україні

Для того, щоб змоделювати вплив факторів на кредитування в Україні, в якості факторних ознак (тих, які впливають на результат), були обрані такі показники, як середня відсоткова ставка за кредитами, частка непрацюючих кредитів, темп зростання реальної середньої заробітної плати в Україні, а також середньорічний рівень облікової ставки НБУ. В якості результативної ознаки був обраний індекс реального банківського кредитування (за вирахуванням інфляції), оскільки це краще дозволить оцінити, наскільки суттєво зросло кредитування, врахувавши темпи інфляції. Динаміка цих показників наведена в табл. 3.2.

Таблиця 3.2 – Динаміка середньої відсоткової ставки за кредитами, частки непрацюючих кредитів, темпу зростання реальної середньої заробітної плати в Україні, середньорічної облікової ставки НБУ та темпу реального зростання банківського кредитування

Рік	Темп реального зростання банківського кредитування, %	Рівень непрацюючих кредитів, %	Темп зростання реальної заробітної плати, %	Середньорічна облікова ставка НБУ, %	Середня відсоткова ставка за кредитами, %
2005	42,68	5	20,3	9,35	14,6
2006	53,21	4,3	18,3	9,22	14,1
2007	49,29	3,1	12,5	8,25	13,5
2008	40,60	4,5	6,3	11,1	16
2009	-12,25	14,1	-9,2	11,3	18,3
2010	-7,13	17	10,5	9,1	14,6
2011	4,60	17,6	11	7,75	14,3
2012	1,87	19,3	11	7,6	15,5
2013	11,18	16,3	6,8	7,13	14,4
2014	-10,28	22	-13,5	9,55	15
2015	-32,89	31,7	-9,9	24,25	17,5
2016	-9,49	49,4	6,5	17,2	15,9
2017	-10,47	51,6	8,9	13,35	14,6
2018	-3,87	48,9	9,7	15,75	17,2
2019	-13,00	45,7	11,4	16,2	17
2020	-7,06	37,8	10,2	8,85	13,1
2021	0,08	27,2	12	7,7	12,2

Джерело: складено автором за даними [38]

Оскільки було знайдено всі необхідні показники, можна вивести рівняння регресії залежності банківського кредитування в Україні від економіко-фінансових факторів. Виведене в Microsoft Excel рівняння регресії має такий вигляд:

$$y = 23{,}3173 - 1{,}0743X_1 + 1{,}4404X_2 + 0{,}7597X_3 - 0{,}6864X_4, \quad (3.1)$$

Де X_1 – рівень непрацюючих кредитів в Україні, %, X_2 – темп зростання реальної заробітної плати в Україні за рік, %, X_3 – середньорічна облікова ставка НБУ, %, X_4 – середня відсоткова ставка за кредитами в банках України, %, y – темп реального зростання банківського кредитування, %.

Інтерпретуючи це рівняння, можна сказати, що зі збільшенням рівня непрацюючих кредитів в Україні на 1%, темп реального зростання банківського кредитування знизиться на 1,074%, зі зростанням темпу зростання реальної заробітної плати в Україні за рік на 1%, темп реального зростання банківського кредитування зросте на 1,44%, зі зростанням середньорічної облікової ставки НБУ на 1 %, темп реального зростання банківського кредитування зросте на 0,7597%, зі зростанням середньої відсоткової ставки за кредитами на 1%, темп реального зростання банківського кредитування знизиться на 0,6864%. Загалом, якщо змоделювати, що рівень непрацюючих кредитів в Україні дорівнює 0%, реальна заробітна плата не зростає, облікова ставка на рівні 0%, і відсоткова ставка за кредитами теж близько 0%, то темп реального зростання банківського кредитування може скласти 23,3173%.

Коефіцієнт детермінації даної моделі складає 0,7855, що свідчить про те, що темп реального зростання банківського кредитування залежить на 78,55% від таких факторів, як середня відсоткова ставка за кредитами, частка непрацюючих кредитів, темп зростання реальної середньої заробітної плати в Україні, а також середньорічний рівень облікової ставки НБУ. Решта 21,45% – сила впливу інших факторів.

Проведемо оцінку рівняння регресії за допомогою теста Фішера. Розрахунок наведено нижче:

$$F=\frac{R^2}{1-R^2}\times\frac{n-m-1}{m}=\frac{0,7855}{1-0,7855}\times\frac{17-4-1}{4}=10,98 \qquad (3.2)$$

Де R^2 – це коефіцієнт детермінації моделі, n – кількість факторів в моделі, m – кількість ступенів свободи.

В результаті виявлено, що фактичний показник для порівняння з табличним F-критерієм дорівнює 10,98. Табличне значення при ступенях свободи в кількості 4 та n-m-1=17-4-1= 12, $F_{кр.}(4;12)=3,12$. Оскільки фактичне значення $F > F_{кр.}$, то коефіцієнт детермінації статистично значущий і рівняння регресії статистично надійне (тобто коефіцієнти рівняння регресії спільно значимі).

Також здійснимо перевірку та мультиколінеарність, яка дозволить виявити, чи існує кореляційний зв'язок між факторами в даній моделі. За шкалою Чеддока, якщо коефіцієнт кореляції за модулем перевищує 0,7 між факторами моделі, то вони є мультиколінеарності, що свідчить про вплив однієї факторної ознаки на іншу, що викривлюватиме оцінку моделі та знижуватиме її точність. Аналіз мультиколінеарності на основі матриці кореляції наведений в табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Матриця кореляцій взаємовпливу факторів побудованої моделі

	x_1	x_2	x_3	x_4
x_1		-0,1224	0,5727	0,23934
x_2	-0,1224		-0,4	-0,5225
x_3	0,5727	-0,4		0,67631
x_4	0,2393	-0,1224	0,67631	

Джерело: розраховано автором

Таким чином, жодна з комбінацій взаємозалежностей факторів даної моделі не показала високого ступеня впливу одного показника на інший. А тому, можна стверджувати, що немає мультиколінеарності між наведеними в

моделі факторними ознаками, модель побудована з достовірними та адекватними параметрами, а тому статистично достовірними є й коефіцієнти і рівняння регресії.

Також здійснимо аналіз, як впливає кожен з факторів окремо на результат, за коефіцієнтами кореляції та детермінації (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Коефіцієнти кореляції та детермінації впливу факторів на темп реального зростання банківського кредитування в Україні

Показник	Рівень непрацюючих кредитів, %	Темп зростання реальної заробітної плати, %	Середньорічна облікова ставка НБУ, %	Середня відсоткова ставка за кредитами, %
Коефіцієнт кореляції	-0,7199	0,5938	-0,5205	-0,4049
Коефіцієнт детермінації	0,5182	0,3526	0,2709	0,1639

Джерело: розраховано автором

Можна побачити, що найбільший вплив на темп реального зростання банківського кредитування в Україні здійснює рівень непрацюючих кредитів, причому зв’язок обернений, оскільки зі зростанням рівня непрацюючих кредитів сповільнюється зростання банківського кредитування в Україні. Дещо нижчий вплив здійснює темп зростання реальної заробітної плати, зі збільшенням даного показника зростає й темп реального зростання банківського кредитування в Україні, це можна пояснити тим, що чим вищий реальний рівень доходів громадян та бізнесу, тим нижча необхідність брати додаткові кредити.

Обернений вплив на темп реального зростання банківського кредитування в Україні здійснює середньорічна облікова ставка НБУ. Це пояснюється тим, що зростання облікової ставки в теорії робить дорожчими кредити, знижується обсяг грошової маси, а разом з цим, знижується і обсяг кредитування. Найнижчий та обернений вплив здійснює середня відсоткова ставка за кредитами. Це також можна пояснити прямим подорожчанням вартості кредитів, через що знижується попит на них серед населення та

бізнесу, і зростання відсоткових ставок за кредитами негативно впливає на реальний стан з кредитуванням в Україні.

Якщо припустити, що рівень непрацюючих кредитів в банківській системі України в 2022 р. складе 35% (внаслідок збільшення випадків неповернення та прострочення кредитів через війну), темп зростання реальної заробітної плати складе -20% внаслідок високої інфляції та скорочення виробництва у 2022 р., середньорічна облікова ставка НБУ складе 25% (теперішній рівень, але можливе й підвищення для стримування рівня інфляції), середня відсоткова ставка за кредитами складе 20% через збільшення ризиків неповернення кредитів, то можемо змоделювати темп реального зростання банківського кредитування в Україні за допомогою регресійного рівняння, яке було виведене.

$$y = 23{,}3173 - 1{,}0743 \times 35 + 1{,}4404 \times (-20) + 0{,}7597 \times 25 - 0{,}6864 \times 20 = -37{,}82\%, \quad (3.3)$$

Отже, прогнозований рівень темпу реального зростання банківського кредитування в Україні в 2022 р. має скласти -37,82%. Це є реальним сценарієм, оскільки під час війни спостерігається суттєва інфляція, порушення логістики та ускладнення умов виробництва, через що зростає рівень безробіття, знижується виробництво, а банки досить обережно здійснюють кредитування фізичних та юридичних осіб, переважно підвищуючи ставки за кредитами, що знижує попит на кредитування. На початку війни підприємства намагалися виплачувати зарплату в повному обсязі, але через продовження бойових дій та погіршення фінансово-економічного стану переважна кількість підприємств не в змозі забезпечувати довоєнний рівень оплати праці.

Водночас надалі з відновленням економіки та пожвавленням попиту на робочу силу номінальні зарплати швидко зростатимуть і перевищать довоєнний рівень вже у 2023 році. Утім, з урахуванням інфляційних процесів реальні зарплати наприкінці 2024 року все ще будуть нижчими за довоєнний рівень, кажуть в Нацбанку [44].

Отже, за умови відновлення економіки України, буде можливість підвищити темпи зростання обсягів кредитування. Проте, в умовах війни в Україні, дуже складно підвищити реальний обсяг кредитування, внаслідок несприятливої ситуації, зниження попиту на кредитні ресурси та переорієнтації економіки України на воєнний лад.

Можемо підсумувати, що фінансова криза зазвичай негативно впливає на банківське кредитування населення та бізнесу. Це пов'язано з погіршенням очікувань позичальників та банків, оскільки в умовах кризи кредитування є більш ризикованим для банків, що змушує збільшувати відсоткові ставки, додаючи так звану премію за ризик, а для позичальників кредитування стає менш бажаним, оскільки за інших рівних умов реальні доходи знижуються, а взяття нових позик передбачає підвищені фінансові витрати, що знижує попит на кредити серед позичальників. В той же час, кредитування може стати драйвером для економіки країни, яка знаходиться у кризовій ситуації. Вигідні умови кредитування у поєднанні з грамотною фіскальною політикою можуть збільшити обсяги кредитування бізнесу та населення, що дозволить підвищити ділову активність в країні та пожвавити економічну діяльність, прискоривши вихід із кризи.

4. НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Виходячи з результатів кореляційно-регресійної моделі, найбільший вплив на стан реального кредитування економіки України здійснює рівень непрацюючих кредитів (вплив є оберненим). За силою впливу наступним фактором є темп зростання реальної заробітної плати (вплив є прямим). Відносно слабкий вплив здійснюють середньорічна облікова ставка НБУ та середня ставка за кредитами для бізнесу та фізичних осіб (вплив є оберненим). Фактично, висунута нами гіпотеза підтвердилася, і вплив кожного з факторів демонструє спрогнозований нами напрямок.

Для того, щоб покращити стан банківського кредитування в Україні, слід вживати заходи, які дозволять:

– знизити рівень непрацюючих кредитів у банківській системі України;

– збільшити реальний приріст доходів населення та бізнесу;

– знизити облікову ставку НБУ;

– активізувати процес зниження середніх ставок за кредитами в Україні.

Нами було визначено, що банківське кредитування перебуває не в найкращому стані в Україні, особливо після початку повномасштабної військової агресії з боку РФ. Фактично кредитування перестало активно розвиватися після початку банківської кризи в Україні в 2015-2016 рр. Проте, позитивним є те, що Нацбанку вдалося досягти цілі зниження доларизації економіки, збільшення питомої частки виданих кредитів банками в національній валюті, та, відповідно, знизити ризики валютних коливань. Можна прогнозувати, що внаслідок суттєвого економічного спаду в 2022 р., який викликаний війною, стан з кредитуванням ще більше погіршиться, оскільки це вплине на такі фактори, як непрацюючі кредити, реальні доходи населення, підвищення облікової ставки, та середня відсоткова ставка за кредитами внаслідок збільшення ризикованості надання кредитів фізичним

особам та бізнесу під час війни. Ці фактори якраз суттєво впливають на кредитування, що було нами доведено в попередньому розділі. Відповідно, слід розробляти заходи щодо зниження ризиків надання кредитів, збільшення питомої частки наданих кредитів на розвиток бізнесу, іпотечних кредитів, формувати заходи для скорочення обсягів непрацюючих кредитів, а також розробити ефективний законодавчо-правовий механізм стягнення заборгованості з клієнтів, які не дотримуються умов кредитного договору.

Для вітчизняної банківської системи характерний високий рівень непрацюючих кредитів, що знижує загальну ефективність банківської діяльності на кредитному ринку. Відповідно, слід вживати заходів щодо зниження рівня непрацюючих кредитів в рамках всієї банківської системи України, що дозволить знизити ризики для кредиторів (банків), які в перспективі знижуватимуть ставки, насамперед за споживчими кредитами та іншими видами кредитів для фізичних осіб, які на сьогодні суттєво є дорожчими за кредити для юридичних осіб.

Можемо відзначити, що, зважаючи на світовий досвід регулювання кредитної сфери, виділяються такі шляхи подолання проблемної заборгованості вітчизняних банків:

– застосування інноваційних технологій та методик для оцінки платоспроможності клієнтів;

– формування єдиного кредитного реєстру для банків;

– поширення практики купівлі проблемних кредитів компаніями-колекторами, застосування факторингу (актуальним є створення єдиної компанії – санаційного банку від НБУ, проте обговорення цього питання на загальнодержавному рівні триває донині). На особливу увагу заслуговує запровадження нових механізмів продажу проблемних кредитів спеціалізованим фінансовим компаніям шляхом використання діючих або створення нових інститутів, зокрема таких, як bridgebank, bad bank, КУА (компанія управління активами) тощо;

– формування достатніх обсягів резервів під заборгованість;

– вибір та реалізація моделі реструктуризації проблемних активів у банківській сфері, наприклад створити банк проблемних активів або перехідний банк (із залученням держави або приватних інвесторів);

– спрощення механізмів продажу, передачі, списання активів, у тому числі в межах проведення досудових процедур;

– посилення нагляду за діяльністю банків і введення такої ж системи щодо небанківських установ [31, с. 306].

Оскільки Україна є учасником Віденської ініціативи, яка була заснована в розпал фінансової кризи в 2009 р. з метою запровадження дієвого механізму для координування зусиль з кризового менеджменту та регулювання проблем фінансового сектору країн Центральної, Східної та Південно-Східної Європи у сфері регулювання фінансових систем, можливим є підтримання Україною заходів, що проводить Європейський банк реконструкції і розвитку у рамках зниження ризиків національних банківських систем в рамках кредитування. Продаж непрацюючих кредитів на вторинному ринку має ту перевагу, що дозволяє звільнити капітал, ліквідні кошти та людські ресурси, необхідні банкам для управління цими кредитами власними силами. До того ж, покупці непрацюючих кредитів (і особи, які їх обслуговують), як правило, мають більше, ніж банки, досвіду у вирішенні проблем з непрацюючими кредитами. Крім того, вони можуть виділити на цю діяльність більше коштів.

Разом з тим, на практиці банки низки країн Європи з економікою, що розвивається, не готові йти цим шляхом, і в цих країнах немає добре налагоджених ринкових механізмів продажу боргів. Частково це спричинено наявністю юридичних перешкод, які ускладнюють передачу банками проблемних кредитів юридичних осіб небанківським інвестиційним організаціям та взагалі знижують для таких інвестиційних організацій привабливість виходу на цей ринок.

Розглянувши іноземний досвід зниження впливу непрацюючих кредитів на банківську систему, можна зазначити, що, наприклад, в

Угорщині покупцями непрацюючих кредитів можуть виступати лише фінансові організації, які отримали відповідну ліцензію та діють під наглядом органів регулювання, але на отримання такої ліцензії, як повідомляється, йде дуже багато часу. Крім того, складніше формувати пакети виставлених на продаж непрацюючих кредитів, виданих юридичним особам, порівняно з непрацюючими кредитами, виданими фізичним особам, оскільки продаж перших найчастіше потребує індивідуального підходу.

«Наявність цих перешкод на шляху виходу інвесторів на вторинний ринок непрацюючих кредитів у поєднанні з ризиками, властивими процесу вирішення проблем з непрацюючими кредитами через правовий і податковий режим у тій чи іншій країні, також веде до зниження рівня конкуренції між потенційними покупцями таких кредитів, – каже Кетрін Брідж-Золлер, провідний правознавець в рамках програми правової реформи Європейського банку реконструкції і розвитку. – Таким чином, вони можуть запропонувати банкам нижчі ціни на проблемні кредити в порівнянні з цінами, які вони могли б запропонувати в умовах вторинного ринку, що динамічно розвивається. Водночас банки найчастіше негативно ставляться до продажу таких кредитів із дисконтом, що позначається на їхньому балансі. Виникнення цього так званого «цінового розриву» стає ще одним стримуючим фактором для банків у питаннях продажу непрацюючих кредитів, що накопичилися у них, іншим інвесторам» [15, с. 17].

Ініціатива боротьби з непрацюючими кредитами також активно реалізується у країнах-партнерах Віденської ініціативи – Албанії, Хорватії та Чорногорії, де ЄБРР тісно співпрацює зі Світовим банком. Роботу щодо вирішення проблем з непрацюючими кредитами ЄБРР веде і в інших країнах регіону його інвестиційних операцій, у тому числі в Греції, яка є учасницею Віденської ініціативи, а також у Тунісі, який не є учасником Віденської ініціативи, але також страждає від великих обсягів непрацюючих кредитів.

Таким чином, рекомендується приєднатися до впроваджуваних заходів країн Віденської ініціативи в рамках зниження рівня непрацюючих кредитів,

а також здійснювати продаж проблемної заборгованості на вторинному ринку. Проте, для цього слід впровадити більш ретельну систему перевірки контрагентів.

На нашу думку, слід суттєво знижувати обсягів проблемних кредитів у вітчизняних банках. Основними заходами щодо зниження рівня проблемних кредитів у світі прийнято вважати такі: реструктуризація кредитів; їх стягнення у судовому порядку; списання та продаж третім особам. Основна характеристика таких заходів наведена у табл. 4.1.

Таблиця 4.1 – Характеристика основних заходів щодо скорочення обсягів проблемних кредитів банків, що найчастіше використовується у практиці зарубіжних країн

Заходи, що застосовуються	Підвиди заходів, що застосовуються	Характеристика заходів
Реструктуризація кредиту	Короткострокова (тимчасова)	Зобов'язання позичальника переносяться на майбутній період, що не чинить вплив на дисконтовану вартість
	Довгострокова (постійна)	Перенесення виплат за позикою, наслідком чого є зниження чистої дисконтованої вартості
Правові заходи	Звернення щодо стягнення щодо застави	Звернення стягнення на заставу або гарантію по кредиту у судовому/ позасудовому порядку
	Застосування процедури фінансової неспроможності	Добровільне або примусове визнання боржника неспроможним. Здійснення процедур ліквідації або реорганізації боржника
Списання боргів	Списання	Проблемні кредити, які повністю забезпечені резервами виводяться з балансу банку, при цьому, боргові зобов'язання позичальника зберігаються
Продаж	Продаж третій стороні	Після придбання проблемних кредитів на комерційних умовах, інвестор продовжує реалізацію заходів щодо стягнення боргів з позичальників
	Продаж державній агенції, що займається управлінням активами	Реалізується у випадках великих системних криз і є лише частиною загальних заходів самих банків щодо зменшення обсягів проблемних кредитів

Джерело: складено автором за [40]

Мова йде про створення екосистем проблемних кредитів, основою яких є розвиток партнерства та створення спільних рішень на рівні приватних компаній, шляхом стандартизації даних, і підвищення прозорості даних, із застосуванням новітніх технологій. Подальший розвиток екосистем проблемних кредитів передбачатиме розширення запроваджених та розвиток нових підходів щодо: розширення приватного партнерства; залучення держави у якості стратегічного партнера; застосування цифрових рішень, у тому числі, виникнення спеціальних цифрових платформ транзакції проблемних кредитів.

Погоджуємося з тим, що застосування цифрових рішень може допомогти банкам у процесі використання класичних заходів відносно реструктуризації, списання, продажу або судового стягнення боргу з позичальника. Поряд з тим, вони також можуть використовуватись з метою розробки стратегій реструктуризації проблемних кредитів чи оцінки її ефективності [10, с. 156].

У США і Західній Європі при кредитуванні використовується скоринг – автоматизовані системи на основі статистичних та математичних методів у бізнесі. Скоринг використовується українськими провідними банками, такими як «Райффайзен Банк Аваль», «ПриватБанк», «Укрсиббанк», але для удосконалення системи управління банківськими ризиками дану систему необхідно запровадити в усіх вітчизняних банках. Для скорингу використовується різноманітна інформація про минулих клієнтів, на основі якої за допомогою різних статистичних і нестатистичних методів класифікації проводиться прогноз про кредитоспроможність майбутніх позичальників. Перевагами скорингових систем є зниження рівня неповернення кредиту, швидкість і безсторонність в ухваленні рішень, можливість ефективного управління кредитним портфелем та відсутність необхідності тривалого навчання персоналу [2]. Такий інструмент дуже широко використовується в практиці зарубіжних банків.

Наприклад, «скорингформуляр» німецького банку складається з дванадцяти показників, по кожному з яких клієнтові нараховується певна кількість балів. Максимальний бал – 20. Аналогічний підхід при аналізі кредитоспроможності позичальників використовують французькі банки. Єдина складність полягає в тому, що бальні оцінки кредитоспроможності позичальника мають бути статистично вивірені й вимагають постійного оновлення інформації, що вимагає додаткових витрат для банку.

Очищення банківської системи, яке проводилося після 2014 р., не призвело до появи конкурентного, надійного та прозорого фінансового сектору. Навпаки, рівень концентрації капіталу в банківському секторі значно зріс. Тож подальше реформування передбачає, передусім, зменшення присутності держави (а разом з ним, зменшення спокуси використовувати наявні активи для фінансування дефіциту держбюджету або кредитування бізнесу провладних осіб) [2].

Але при всій неідеальності реформування банківської системи, численних помилках, які були допущені, слід розуміти, що це рух у правильному напрямку. Розлючені олігархи, чиї банки вивели з ринку або припинили практику багаторічного використання їх для фінансування власного бізнесу (насамперед, І. Коломойський), продовжують через свої телеканали формувати громадську думку та організовувати пікетування НБУ нібито обманутими вкладниками.

Слід визнати, що консолідація банківського сектору у розвинутих країнах відбувається не стільки через зростання вимог регуляторів, скільки в результаті процесів глобалізації, розвитку інформаційних технологій та пристосування під нову структуру попиту. Підвищення надійності банківської системи шляхом санації проблемних банків та збільшення капіталізації решти не вирішують автоматично проблеми забезпечення бажаного рівня кредитування економіки. Світовий досвід свідчить про співіснування великих та малих банків (які знаходяться ближче до клієнтів, краще розуміють їхні потреби, специфіку регіону), наявність широкого кола

спеціалізованих кредитних установ – іпотечних (земельних), пенсійних, кредитних кооперативів, будівельних ощадних кас тощо (що у нашому випадку рівнозначно переходу до трирівневої кредитної системи) [6].

В березні 2018 р. став чинним Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру Національного банку України та вдосконалення процесів управління кредитними ризиками банків». Відповідно до нього, НБУ здійснив створення централізованого кредитного реєстру, який збирає інформацію про кредитні операції позичальників, борг яких перед одним банком у 100 мінімальних заробітних плат або дорівнює цій сумі в іноземній валюті. Банки надають інформацію до кредитного реєстру Національного банку, а Національний банк контролює відповідність банків чинному законодавству та перевіряє актуальність інформації. Метою створення кредитного реєстру є зменшення кількості проблемних позик у банках. Крім того, реєстр зобов'язує позичальників вчасно повертати позики. Однак запровадження реєстру та обов'язок банків надавати інформацію насамперед забезпечуються банками. Використовуючи інформацію в реєстрі, банки визначають, чи мають майбутні позичальники непогашені позики, а також чи можуть вони оцінити ризики надання позик таким позичальникам [6].

Ринок іпотечного кредитування в нашій країні нестабільний і потребує стимулювання обсягів іпотечного кредитування. Зокрема, обсяг іпотечних кредитів у кредитному портфелі банківських установ, за даними НБУ, щорічно зменшується: на початок 2021 року частка іпотечних кредитів у кредитному портфелі банку становила 4,63%, у 2014 році – 5,65% [23, с. 230]. Аналіз вартості іпотечного кредитування та її порівняння із середньою заробітною платою громадян, що є підставами для кредитування, показав, що отримати іпотечний кредит без додаткових заощаджень неможливо. Ставки іпотеки в Україні коливалися від 17,9 до 24% (ще до початку повномасштабної війни проти РФ), залежно від типу нерухомості та її стану.

Для відновлення іпотечного кредитування необхідно вирішити кілька фундаментальних проблем первинного ринку нерухомості. Він є вкрай непрозорим, а домогосподарства-інвестори не мають дієвих механізмів захисту своїх прав [21].

На сьогодні процес розвитку іпотечного кредитування вимагає вирішення багатьох питань, починаючи від створення системи гарантій та створення умов, відкритих для учасників іпотечного ринку, до стандартизації та уніфікації процедур іпотечного кредитування. Однак, першим кроком є розширення можливостей банків залучати кошти. Це зменшить процентну ставку за іпотечними позиками та зробить їх доступними для населення. В Україні домінує модель фінансування депозитів, яка суттєво обмежує обсяги іпотечного кредитування.

Очевидним є те, що без активної державної підтримки, вирішити хоча б частину цих питань буде вкрай важко. Зокрема, можна виокремити такі основні завдання держави щодо підтримки системи іпотечного кредитування:

– доповнення і вдосконалення нормативно-правової бази щодо діяльності фінансово-кредитних установ іпотечного спрямування;

– посилення ролі Національного банку України у зміцненні іпотечного сектора кредитних відносин;

– збільшення прозорості та передбачуваності ринку нерухомості, шляхом спрощення дозвільних процедур, ліквідації корупційних схем на ринку землі та нерухомості;

– популяризація ідеї іпотечного кредитування (створення консультативних центрів з безкоштовною юридичною підтримкою);

– забезпечення здатності банківської системи протистояти можливим системним ризикам;

– запровадження сучасних банківських продуктів і технологій на ринку іпотечного кредитування;

– удосконалення механізмів оцінки вартості нерухомості та правових процедур щодо застави таких об’єктів;

– забезпечення реального захисту прав усіх учасників іпотечних відносин і недопущення змін умов договорів в односторонньому порядку;

– всебічна підтримка іпотечного кредитування.

Таким чином, ринок кредитування нерухомості в Україні потребує значного вдосконалення для підвищення загальної ефективності кредитного ринку. На сьогодні лише 10% із понад 70 діючих банків беруть активну участь у залученні нових іпотечних позик. Для підвищення обсягів кредитування першочерговим завданням є привернення уваги потенційних позичальників. Зокрема, впровадження програм кредитування на короткий термін з низькими процентними ставками порівняно з довгостроковими варіантами кредитування, запровадження програм реструктуризації боргу за існуючими позиками (зміна графіка погашення з ануїтету на класичний, зміна умов надання кредитів на ринкові, перегляд строків та умов прострочених угод внаслідок карантинних обмежень тощо), укладення страхових договорів зі страховими компаніями у випадку страхування житлових та майнових послуг, зменшення початкового внеску позичальника з 20%-30% до 10-15%, впровадження активного функціонування програм пільгового кредитування внутрішньо переміщених осіб на довгий строк.

Для активізації іпотечного кредитування в Україні доцільно рекомендувати, зокрема:

– підвищення доступності кредитування фізичних осіб на купівлю житла в межах урядової програми «Доступна іпотека 7%» шляхом подальшого пом’якшення поточних вимог щодо новизни житла, збільшення максимальних сум іпотеки та вартості предмету іпотеки до 3-4 млн. грн.;

– розробку додаткових урядових програм кредитування іпотеки, орієнтованих на купівлю житла на первинному ринку;

– забезпечення законодавчої підтримки та практичної імплементації основних складових судової реформи, що має гарантувати пріоритетний та безумовний захист прав кредиторів;

– подальше скорочення частки проблемних позик у кредитному портфелі, зокрема, шляхом їх реструктуризації (через подовження строків, зміну процентної ставки, конвертацію валютних кредитів у гривню), списання за рахунок страхових резервів.

На нашу думку, суттєво допомогти розвитку кредитування підприємців можуть пільгові кредитні програми, які вже зараз застосовуються банками спільно з діями уряду. Варто зазначити, що програма «Доступні кредити 5-7-9%» є одним з заходів, які мають допомогти бізнесу розвиватися, поповнювати оборотний капітал, та розширювати або починати свою діяльність. Це програма, що передбачає спрощення доступу підприємств малого та середнього бізнесу до банківського кредитування, а саме отримання кредитів за зниженою процентною ставкою. Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%» має велику вагу для підтримання ділової активності та забезпечення економічної безпеки країни як необхідної передумови фінансової стабільності. Під час війни ця програма стала ще й основним драйвером підтримання бізнесу за рахунок надання кредитних ресурсів [11].

Існують такі напрями програми:

– напрям 2 (Антикризовий COVID): запобігання виникненню та поширенню хвороби COVID-19 в Україні, а також подолання її наслідків (доступність для звернення – протягом строку дії карантину + 90 днів);

– напрям 3 (Рефінансування): рефінансування наявної заборгованості за існуючими кредитами на бізнесові цілі в банках України (доступність для звернення – до 01.09.2022, програму закрито);

– напрям 5 (С/г товаровиробники): фінансування сільськогосподарських товаровиробників для провадження сільськогосподарської діяльності на період воєнного стану (доступність для звернення – до 31.10.2022, програму закрито);

– напрям 6 (Антивоєнний): фінансування для запобігання російській агресії та подолання її наслідків (доступність для звернення – протягом воєнного стану) [11].

Варто відзначити, що цією програмою користуються, в основному, представники бізнесу сфери сільського господарства, торгівлі та промисловості (рис. 4.1).

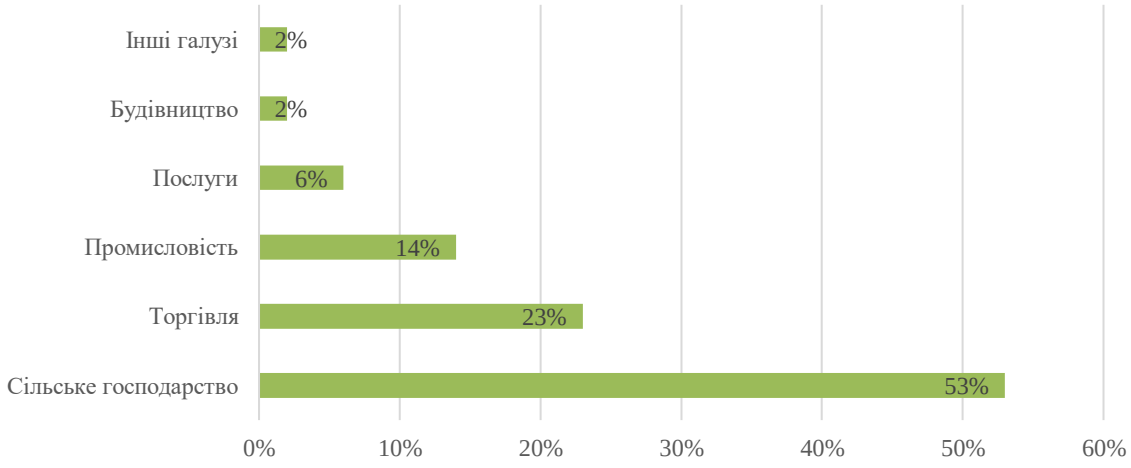

Рисунок 4.1 – Структура кредитного портфелю представників бізнесу за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» станом на 01.11.2022 р.

Джерело: складено автором за [11]

Загалом, можна сказати, що представники аграрної сфери є найбільшими позичальниками в рамках програми кредитування за пільговими ставками, адже в Україні активно розвивається аграрний бізнес, і для даного бізнесу характерно, що трапляються касові розриви протягом місяців, коли треба проводити посівну та збирати врожай, а таке пільгове кредитування якраз допомагає підприємцям не опинитися в ситуації нестачі ліквідності.

Також варто зазначити, що далеко не всі банки користуються даною пільгою для розширення свого кредитного портфеля. Наприклад, інвестиційних кредитів під 5-7-9% річних було видано на суму 10,84 млрд грн, антикризових кредитів під 3% річних було видано на 60,9 млрд грн, і на цілі рефінансування було видано 28,6 млрд грн. При цьому, головними

діячами на цьому ринку були державні банки, а також декілька приватних банків (ПУМБ, Райффайзен Банк) [11].

Таблиця 4.2 – Суми наданих кредитів банками за програмою пільгових кредитів від держави за різними цілями станом на 01.11.2022 р.

Інвестиційна ціль	
Банк	Сума, млн грн
Приватбанк	2858
Ощадбанк	2462
Укргазбанк	1876
Кредобанк	566
Укрексімбанк	501
Інші банки	2580
Всього	10843
Антикризова ціль	
Райффайзен Банк	10220
Приватбанк	7172
ПУМБ	6724
Ощадбанк	6364
ProCredit Bank	5121
Інші банки	25321
Всього	60922
Рефінансування	
Райффайзен Банк	5284
ПУМБ	4440
Credit Agricole	4140
ProCredit Bank	3157
Кредобанк	1375
Інші банки	10211
Всього	28607

Джерело: складено автором за [11]

Якщо брати загальну суму наданих кредитів за пільговими програмами, то вона складе трохи більше ніж 100 млрд грн, і це становить менше ніж 10% від загального обсягу наданих кредитів за 2021 р. При цьому, саме на інвестиційні цілі припадає близько 1% від всієї суми наданих кредитів банками України в 2021 р., це дуже низький показник, що свідчить про те, що пільгові кредити беруться, в основному, для погашення підприємствами існуючих кредитів, погашення касових розривів, і для цілей рефінансування. А на реальний розвиток, розширення бізнесу і оновлення матеріально-

технічної бази залишається вкрай мало кредитних ресурсів, що не дає в повній мірі реалізувати потенціал даної програми [11].

Враховуючи великий інтерес бізнесу до пільгових кредитів в умовах здорожчання комерційного кредитування (після підвищення облікової ставки НБУ до 25%), яке і так майже недоступне в умовах війни, в уряді вже тривалий час обговорюють можливу корекцію програми «5-7-9%». Її можуть влітку поширити, як мінімум, на підприємства переробки сільськогосподарської продукції [56].

Підвищення ролі державних банків у воєнний час підвищило їх сукупні показники з початку програми. Частка держбанків за кількістю виданих пільгових кредитів зросла до 63,4% (у приватних – 36,6%), однак за обсягом кредитування ситуація протилежна: держбанки видали все ще меншу частину коштів (37,9%), тоді як більшість коштів за програмою видано через приватні банки (62,1%) [56].

Це пояснюється тим, що традиційно державні банки кредитували великий бізнес – як державний, так і приватний. В кредитуванні ж малого та середнього бізнесу були сильними саме приватні банки. Програма «5-7-9%» створювалася саме для підтримки МСБ, тому коли уряд в умовах пандемії ковіду та локдауну економіки дозволив рефінансувати по програмі діючі портфелі, банки цим скористалися [56].

Рефінансування портфелів зменшувало ризики приватних банків, оскільки бюджет брав на себе відсоткові платежі бізнесу, тоді як інвестиційне кредитування було менш цікавим саме через ризики.

В умовах повномасштабної війни, яку на території України розпочала рф, громадяни та бізнес потребують фінансування для підтримки діяльності та задоволення своїх потреб. Однак, багато хто не знає умов видачі кредитів у нашій державі зараз.

На думку експертів, кредит готівкою можна отримати на суму 30 – 50 тисяч гривень, а при наявності високого офіційного прибутку – 100 – 2000 тисяч. Але при цьому відсоткова ставка залишається доволі високою: 29 –

56% річних на практиці перетворюються в 38,1 – 81,59%. Але зменшити відсоткову ставку можливо за умов підтвердження цільового використання коштів [17].

Однією з перших законодавчих ініціатив було введення «кредитних канікул». Їх суть: протягом воєнного стану та 30 днів після його завершення позичальник у разі прострочення звільняється від штрафу, а також нарахувань за ст. 625 Цивільного кодексу України (3% річних та інфляційні втрати).

Банки зобов'язані самостійно списати всі нараховані штрафні санкції для всіх позичальників, немає необхідності подавати відповідну заяву.

Тобто під час воєнного стану обов'язок повертати кредит залишається, обов'язок сплачувати проценти за кредит також залишається. Але якщо позичальник не може вчасно погасити кредит за графіком чи проценти, то банк не може штрафувати. Це стосується як споживчих, так і бізнес-кредитів [17].

Банки в індивідуальному порядку запроваджували додаткові заходи підтримки. Наприклад, відтермінували повернення кредиту, якщо строк його повернення припав на воєнний стан.

Зазначається, що попит населення на кредити дедалі скорочувався переважно через погіршення споживчих настроїв. Банки стримано оцінюють перспективи кредитування і у найближчі три місяці очікують посилення усіх видів ризиків, окрім ризику ліквідності.

12 жовтня 2022 р. Кабінет міністрів затвердив постанову про запуск нової державної програми, яка дозволяє залучити до 60 млн грн пільгового кредиту підприємствам, які через війну втратили свої виробничі потужності.

В рамках підвищення ефективності кредитування реального сектору економіки України, варто розглянути іноземний досвід кредитного стимулювання малого та середнього підприємництва, що дозволить виокремити основні напрямки удосконалення кредитування в Україні.

На нашу думку, надання пільгових кредитів підприємствам в умовах війни є перевагою, проте знижує ринковість методів регулювання кредитної системи України, оскільки фактично невелика кількість банків має доступ до програм пільгового кредитування, які підтримуються урядом. Більш актуальним буде створення умов та нової моделі для отримання більш доступного кредитування для малого та середнього бізнесу [19].

З боку моделей кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу, найбільше впливають особливості організації системи кредитування кожної окремої країни. У багатьох країнах, таких як Сінгапур, Чехія, Франція, поширені послуги фінансового та технічного консалтингу для малого бізнесу, різні тренінги для малого бізнесу, а також державою надається підтримка даних служб і компаній. У Сінгапурі основною метою такої підтримки є консалтинг у сфері виходу на міжнародні ринки, а також щодо захисту прав інтелектуальної власності при виході на міжнародну арену [20].

Також держава може бути безпосередньо задіяна у фінансуванні малого бізнесу. Наприклад, з впровадженням практики державного лізингу. Необхідне для здійснення виробничої діяльності обладнання надається суб'єктам господарювання на умовах лізингу за участю держави. У цьому випадку з боку банківського кредитування найефективнішими продуктами будуть овердрафти та факторинг під час продажу виробленої продукції за умови відстрочення платежу.

На законодавчому рівні у системі кредитування для банків може бути закріплений певний норматив із кредитування суб'єктів малого та середнього підприємництва. Кредитування даного сегменту ринку одна із вимог програми кредитування пріоритетних секторів економіки резервного банку Індії. Кожен банк згідно з цією програмою зобов'язаний підтримувати у своєму кредитному портфелі частку малого та середнього бізнесу, а також сільського господарства у розмірі не менше 40% кредитів, а також гарантувати низьку процентну ставку за кредитами [22]. Однак, на нашу думку, ця практика є дуже високоризикованою для банків. За бажання

підтримувати першокласних клієнтів, вони повинні брати на себе майже стільки ж високоризикованих активів у вигляді малого бізнесу та сільського господарства. Однак цей захід необхідний для більш активного розвитку та підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Було визначено, що системи інших країн спрямовані створення банків, спеціалізованих на кредитуванні суб'єктів малого та середнього підприємництва. Серед схем підтримки малого бізнесу, наведених на G20 у 2010 році, було вжито таких заходів, як підтримка банків з державною участю та кредитування в місцевих банках. Місцеві банки пропонувалося формувати за допомогою розукрупнення комерційних банків та укрупнення мікрофінансових організацій. У таких країнах, як Ірландія та Данія, існують окремі спеціалізовані на кредитуванні малого бізнесу банки [22].

В інших країнах цю нішу можуть займати місцеві банки. Наприклад, економіка Китаю налічує безліч суб'єктів малого та середнього підприємництва, більшість яких зазнають труднощів у отриманні фінансування. Незважаючи на те, що ще 2003 року було ухвалено закон про сприяння суб'єктам малого та середнього підприємництва, повністю проблему фінансування так і не було вирішено. Банківський сектор Китаю має особливості структури побудови. Існують 4 державні банки, що кредитують великі компанії з державною участю. До пріоритетних напрямів діяльності 12 великих комерційних банків також входить і кредитування суб'єктів малого та середнього підприємництва. Основними кредиторами малого та середнього підприємництва є дрібні комерційні банки, що сформувалися в 1980-х на основі сільськогосподарських і міських кооперативів [61, с. 3413].

В умовах конкуренції, що загострюється в останнє десятиліття між банками, з одного боку, збільшувалася доступність кредитів для малого бізнесу за рахунок загального зниження рівня ставок, а, з іншого боку, банкам було складно оцінити вигоду від кредитування потайного малого бізнесу. За кредитування суб'єктів малого та середнього підприємництва, у

разі, конкурують великі комерційні банки з дрібними місцевими банками, конкуруючими також між собою. Місцеві банки мають перевагу в даній категорії через щільну організаційну структуру і тісні взаємовідносини зі своїми клієнтами. Таким чином, міжбанківська конкуренція та існування місцевих банків збільшує можливості малого бізнесу в отриманні фінансування.

З точки зору інвестиційного маркетингу показовим прикладом служить досвід США, де окрім державних програм та інфраструктури банківського сектору, націленого на розвиток малого та середнього підприємництва, також використовується консолідація банків для вкладень у значущі та ефективні інвестиційні проекти [61].

Подібне багатоканальне фінансування у Фінляндії організовується компанією «Finnvera», яка контролюється державою та співпрацює з багатьма фінансовими організаціями. Вона також є співінвестором в багатьох високоризикованих проектах [62]. Для банків подібна практика є додатковим захистом: з одного боку, об’єктивний аналіз проекту декількома сторонами, а з іншого боку – розподіл ризиків, а також їх диверсифікація всередині банку за рахунок кількості проектів, що приймаються, в залежності від можливостей банку.

На нашу думку, саме ці методи дозволять малому та середньому бізнесу краще пережити кризу економіки, пов’язану з військовим вторгненням РФ. Це дозволить також в перспективі підвищити заробітну плату найманим працівникам, що по суті також активізує споживче кредитування, окрім бізнес-кредитування.

Крім того, на нашу думку, необхідністю є поступове послаблення монетарної політики НБУ для стимулювання розвитку кредитування реальної економіки країни. Облікова ставка має бути більш гнучкою, виходячи з цілей стримування інфляції, і не затримуватися на зависокому рівні після виконання основних цілей зі стримування інфляції. Зависокий рівень облікової ставки не сприяє підвищенню кредитного потенціалу

банківської системи, оскільки скорочуються кредитні можливості комерційних банків. Зазначається, що базовим сценарієм монетарної політики НБУ в другій половині 2022 року було очікування, що облікова ставка НБУ буде незмінною на рівні 25% до другого кварталу 2024 року. Однак цей сценарій може бути переглянутий: в Нацбанку з'явилися прихильники зниження облікової ставки вже в 2023 році [5].

Кілька членів Комітету з монетарної політики НБУ вважають, що цикл зниження облікової ставки може розпочатися раніше, ніж передбачав жовтневий прогноз. «Вони очікують, що вже упродовж наступного року облікова ставка може знизитися на 2-4 в. п. Двоє з них зауважили, що бачать підстави для початку пом'якшення монетарних умов уже в першому півріччі 2023 року» [5], – зазначено у підсумках дискусії.

Ми погоджуємося з твердженнями експертів, що на сьогодні конкретно пропонуються два варіанти: або повернутися до попередньої ставки 10% як до меншого і вже відомого негативного чинника, і хоча точних повернень до минулого не буває, гірше не стане; або, спираючись на світовий досвід, обнулити ставку до 0%.

Одразу зауважимо, що обнуління облікової ставки не перетворить усе кредитування на безплатне і необмежене, оскільки ставки рефінансування, наприклад, визначатимуться на процентних тендерах (аукціонах) з обмеженим обсягом, і банки будуть конкурувати, щоб їхні заявки вмістилися в загальну суму, задану НБУ. У результаті ринкові ставки рефінансування встановляться вище 0%, але нижче сьогоднішньої ставки у 27% [57].

Серед ризиків зниження до нуля ставки слід передбачити ймовірність перетікання частки коштів, вивільнених із депозитних сертифікатів, на купівлю валюти з можливими наслідками для курсу. Тим паче що вже є досвід таких перетікань після тих нечастих випадків зниження ставки, які вже траплялися. Проте зараз ситуація буде трохи іншою внаслідок вищезгаданого підвищення привабливості кредитування і, крім того, ще також привабливості державних облігацій [57].

Важливо наголосити, що все це не означає повної відмови від використання «інфляційної» функції облікової ставки. Ця функція «оживатиме» від відправного пункту 0% у міру угамування вищезгаданих домінуючих факторів. Тоді почне відносно зростати впливовість ставки, і, нарешті, відкриється вікно для повернення до звичайної практики.

Таким чином, збереження гальмуючого впливу ставки 25% в очікуванні приборкання інфляції через півтора року є несумісним із численними планами та програмами пришвидшеного відновлення, такими як стрибок капітальних інвестицій України до 35% ВВП. Саме тому першочергове докорінне реформування ставки розчистить поле для успіху всіх інших заходів. Крім того, наявність еквівалента семи мільярдів доларів ліквідності, замороженої у депозитних сертифікатах НБУ, наміри збільшувати витрати бюджету на сплату відсотків у інтересах власників державних облігацій і політика сприяння прискоренню падіння кредитування виробництва – все це може поставити під сумнів обґрунтованість вимог нарощувати зовнішні допомоги, коли потенціал усіх внутрішніх ресурсів ще далеко не вичерпаний [57].

Для узагальнення основних рекомендацій для зниження негативних чинників впливу макроекономічних факторів на кредитування, а також посилення зростання реальних обсягів кредитування в Україні.

Рисунок 4.2 – Перелік заходів, що пропонуються для посилення кредитування в Україні

Джерело: складено автором

Можемо спрогнозувати плановий ефект від впроваджених заходів, запропонованих нами. Якщо запропоновані заходи щодо посилення контролю та регулювання управління проблемною кредитною заборгованістю позичальників будуть реалізовані вдало, то можна досягти результату показника непрацюючих кредитів в банківській системі Україні 15%. Якщо вдало реалізувати програму пільгового кредитування за допомогою урядової компенсації банкам виплат за ринковими ставками, разом з цим проводити небанківські заходи щодо сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, можна отримати зростання реальної середньої заробітної плати в Україні на рівні 10% після падіння даного показника внаслідок початку повномасштабної війни. Заходи щодо послаблення монетарної політики НБУ, після досягнення цілей зі стримування зависоких темпів інфляції, можуть передбачати зниження рівня облікової ставки на рівень 10%, що в перспективі зможе дещо знизити і середні відсоткові ставки за кредитами в Україні до рівня приблизно 14%. Таким чином, виходячи з прогнозних значень факторів впливу на кредитування в Україні, можна спрогнозувати темп реального зростання банківського кредитування після впроваджених заходів.

$$y = 23{,}3173 - 1{,}0743 \times 15 + 1{,}4404 \times 10 + 0{,}7597 \times 10 - 0{,}6864 \times 14 = 19{,}59\% \quad (4.1)$$

Таким чином, темп реального зростання банківського кредитування після впровадження запропонованих нами заходів може зрости до 19,59%, такі показники спостерігалися в періоди суттєвого економічного піднесення. Оскільки за результатами 2021 р. темп реального зростання банківського кредитування склав всього 0,08%, а плановий показник може скласти 19,59%, то можна сказати, що економічний ефект дорівнюватиме 19,51% додаткового зростання ринку банківського кредитування. Відповідно, в таких умовах можна буде говорити про реальний економічний розвиток та повоєнне відновлення, оскільки ресурси будуть дозволяти це зробити, і, що найголовніше – це можуть бути внутрішні ресурси, оскільки саме це є

основою для успішної відбудови національної економіки та виходу її на новий, більш конкурентоздатний рівень.

Застосування скорингу вітчизняними банками, що сприятиме збільшенню ефективності стягнення заборгованості банками, зниження облікової ставки, що дасть змогу знизити реальні процентні ставки за кредитами, посилення стимулювання підприємництва, застосування урядово-банківських програм, що дасть змогу підвищити темп зростання заробітної плати, а також спрощення іпотечного кредитування у повоєнному розвитку банківської системи, що дасть змогу активізувати капітальні інвестиції, в кінцевому підсумку сприятимуть підвищенню реального темпу зростання банківського кредитування за запропонованою нами моделлю.

За нещодавніми статистичними даними НБУ, сума кредитів в банківській системі станом на кінець 2022 р. склала 1007647 млн грн, а темп інфляції склав 26,6%. Таким чином, можна розрахувати реальний темп зростання банківського кредитування в 2022 р.:

$$\left(\left(\frac{1007647}{1044049}\times\frac{1}{1,266}\right)\text{-}1\right)\times 100\%=\text{-}23,76\% \qquad (4.2)$$

Фактичний реальний темп зростання банківського кредитування в 2022 р. склав -23,76%, що свідчить про скорочення кредитування фактично на чверть.

Таким чином, ефективність запропонованих нами заходів порівняно з розрахованими даними за 2022 р. може виявитися суттєвою, оскільки в такому разі може відновитися кредитування економіки України для того, щоб мати можливість відновити економічний розвиток.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного магістерського дослідження нами було зроблено такі висновки:

1. Кредит – це об’єднаний потік коштів, що має додатковий економічний ефект на суспільство. Роль кредитних відносин в умовах вільної конкуренції відображається у сприянні концентрації та централізації капіталу. Кредит є першоосновою цих процесів, сприяє перетворенню приватних підприємств в акціонерні товариства, а також утворенню великих підприємств і корпорацій. В даному випадку, кредит сприяє якісному розвитку ринкових відносин та перетворенню їх на новий організаційний рівень.

2. Попит на банківські кредити з боку населення та бізнесу формується за рахунок підвищення економічної активності для трансакційних, споживчих, інвестиційних цілей. На попит на кредитні ресурси впливає рівень технологій в країні, рівень грошової маси, відсоткові ставки в певний момент часу, структура економіки в країні, інвестиційно-кредитна активність в державі та інші важливі фактори.

3. Кредитні ресурси комерційних банків формуються за допомого. здійснення депозитних операцій, недепозитних операцій, а також створеного власного капіталу. Такі ресурси можуть бути використані для надання кредитів фізичним та юридичним особам для міжбанківського кредитування. Основними факторами впливу на пропозицію кредитних ресурсів є монетарна політика центрального банку, інвестиційні процеси всередині країни, урядові програми щодо спонукання певних категорій населення або бізнесу брати більш вигідні кредити. Також в умовах економічного піднесення пропозиція кредитних ресурсів збільшується за інших рівних умов, оскільки позичальники готові сплачувати більші відсотки за позиками, в очікуванні високої рентабельності та можливості отримати прибуток від операцій з фінансовими ресурсами.

4. Нами була висунута гіпотеза щодо впливу факторів на результат: зі зростанням рівня непрацюючих кредитів, зниженням реальної заробітної плати, зростанням середньорічної облікової ставки та зростанням середньої відсоткової ставки за кредитами теоретично має знижуватися темп приросту кредитування в країні. Завдяки визначенню сили впливу кожного з факторів на результативну ознаку (темп реального зростання банківського кредитування) нами було визначено, з якою силою та в якому напрямку впливатиме на практиці в Україні кожен з факторів.

5. Проаналізувавши сучасний стан кредитування в Україні, було визначено, що кредитування суттєво постраждало під час фінансової кризи в 2009-2010 рр., після цього сталася криза в 2014-2015 рр., наслідком якої стало масове закриття банків та девальвація гривні. Під час цих криз в економіці України банківське кредитування перестало зростати (порівняно з інфляцією), збільшилась частка кредитів у національній валюті через введення обмежень НБУ на видачу кредитів у іноземній валюті.

6. АТ КБ «Приватбанк» проводив дуже агресивну кредитну політику до визнання його неплатоспроможним та подальшої націоналізації. Станом на кінець 2021 р. АТ КБ «Приватбанк» має не таку суттєву частку кредитів в банківській системі, як раніше, лише 6,4%, і це вважається суттєвим показником. АТ «Універсал Банк» дещо наростив частку наданих кредитів, багато в чому завдяки тому, що був відкритий фінтех-проект «Монобанк», який входить до складу АТ «Універсал Банк». Зростання кредитування АТ «Універсал Банк» викликане багато в чому збільшенню популярності проекту «Монобанк». АТ «Райффайзен Банк» займає частку майже 5% за сумою кредитування в банківській системі України. Ця частка зросла порівняно з 2012 р., що свідчить про нарощення кредитного потенціалу банку, а також укріплення його позиції, збільшення популярності банківських продуктів цього банку. АТ «Державний експортно-імпортний банк України» також наростив частку виданих кредитів у банківській системі України. Станом на кінець 2021 р. ця частка становила 6,51%, що перевищує

показник АТ КБ «Приватбанк». Відчутне підвищення даного показника відбулося в 2021 р., що пов'язано з активізацією програм кредитування «5-7-9%» для бізнесу, що надавали державні банки. АТ «Ощадбанк», так само, як і «Приватбанк», скоротив частку кредитів в банківській системі. Станом на 2012 р. ця частка становила 8,85%, а вже в 2021 р. – 7,02%. Хоча, як можна побачити, спільним для державних банків («Ощадбанк», «Приватбанк», «Укрексімбанк») є збільшення частки наданих кредитів в банківській системі за останній рік, що свідчить про активізацію вищезгаданої програми для підприємців «5-7-9%».

7. В 2022 р., у зв'язку з військовим вторгненням РФ на територію України, банківське кредитування знизило свою інтенсивність, деякими банками була призупинена видача кредитів. Також спостерігалося зниження обсягів наданих кредитів на балансі банківської системи, зокрема, суб'єктам господарювання та фізичним особам.

8. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу було визначено, що найбільший вплив на темп реального зростання банківського кредитування в Україні здійснює рівень непрацюючих кредитів, причому зв'язок обернений, оскільки зі зростанням рівня непрацюючих кредитів сповільнюється зростання банківського кредитування в Україні. Дещо нижчий вплив здійснює темп зростання реальної заробітної плати, зі збільшенням даного показника зростає й темп реального зростання банківського кредитування в Україні, це можна пояснити тим, що чим вищий реальний рівень доходів громадян та бізнесу, тим нижча необхідність брати додаткові кредити. Обернений вплив на темп реального зростання банківського кредитування в Україні здійснює середньорічна облікова ставка НБУ. Це пояснюється тим, що зростання облікової ставки в теорії робить дорожчими кредити, знижується обсяг грошової маси, а разом з цим, знижується і обсяг кредитування. Найнижчий та обернений вплив здійснює середня відсоткова ставка за кредитами. Це також можна пояснити прямим подорожчанням вартості кредитів, через що знижується попит на них серед населення та

бізнесу, і зростання відсоткових ставок за кредитами негативно впливає на реальний стан з кредитуванням в Україні.

9. Рекомендується приєднатися до впроваджуваних заходів країн Віденської ініціативи в рамках зниження рівня непрацюючих кредитів, а також здійснювати продаж проблемної заборгованості на вторинному ринку. Проте, для цього слід впровадити більш ретельну систему перевірки контрагентів. У США і Західній Європі при кредитуванні використовується скоринг – автоматизовані системи на основі статистичних та математичних методів у бізнесі. Скоринг використовується українськими провідними банками, але для удосконалення системи управління банківськими ризиками дану систему необхідно запровадити в усіх вітчизняних банках. Крім того, доцільно більш активно кредитувати малий та середній бізнес на умовах пільгового кредитування (посилювати дію програми «Доступні кредити 5-7-9%»), а також сприяти розвитку бізнесу на більш ринкових засадах, не використовуючи занижені відсоткові ставки для лише обраних бізнесів. Крім того, на думку експертів, вітчизняна банківська система вже готова до послаблення монетарної політики та зниження облікової ставки, що стане стимулом до зниження вартості кредитів, а також сприятиме збільшенню обсягів кредитування без суттєвих інфляційних ризиків в умовах війни.

10. Після впровадження запропонованих нами заходів темп реального зростання банківського кредитування може зрости до 19,59%. Це може бути суттєвим драйвером економічного зростання, оскільки такі показники спостерігалися в періоди суттєвого економічного піднесення. В таких умовах можна буде говорити про реальний економічний розвиток та повоєнне відновлення, оскільки ресурси будуть дозволяти це зробити. Саме це буде основою для успішної відбудови національної економіки та виходу її на більш конкурентоздатний рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова І. А. Інструментарій регулювання кредитної діяльності комерційного банку. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. *Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»*. Суми, 2004. Т. 9. С. 316-329.

2. Аврамчук Л. А. Ризик-менеджмент як метод управління кредитним портфелем банку. URL: https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.1/3.pdf врегулювання проблемних кредитів у країнах Європи та Центральної Азії

3. Арбузов С. Г., Колобов В. І., Міщенко С. В. Банківська енциклопедія. Київ: ЦНД НБУ, Знання, 2011. 504 с.

4. Баузе К., Дейкман М. COVID-19 и врегулювання проблемних кредитів у країнах Європи та Центральної Азії. World Bank Groupe. 2019. 88 с. URL: https://thedocs.worldbank.org/en/doc/368101615580624661-0130022021/original/COVID19NPLPolicyNoteRUS.pdf (дата звернення: 04.01.2023).

5. В Нацбанку лунають голоси за зниження облікової ставки. Financial Club. URL: https://finclub.net/ua/news/v-natsbanku-lunaiut-holosy-za-znyzhennia-oblikovoi-stavky.html (дата звернення: 04.01.2023).

6. Гасій О. В., Клименко В. І. Стан та перспективні вектори розвитку банківської кредитної діяльності в Україні. Ефективна економіка. 2020. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7617 (дата звернення: 04.01.2023).

7. Грабовецький Б. Є. Планування та економічне прогнозування: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2013. 66 с.

8. Гулько Л. Г., Кунда Н. В. Основні шляхи мінімізації кредитних ризиків в діяльності комерційних банків. URL:

http://www.confcontact.com/20111222/2_gulko.php2014 (дата звернення: 04.01.2023).

9. Демченко О. В. Економічна сутність кредиту. *Ефективна економіка*. 2012. № 9. С. 84-94.

10. Демчук Н. І., Коваль А. М. Менеджмент кредитного портфеля банку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 23. С. 154-157.

11. «Доступні кредити 5-7-9%». Державна програма. URL: https://5-7-9.gov.ua/ (дата звернення: 04.01.2023).

12. Забчук Г. М. Активізація банківського кредитування реального сектору економіки як передумова відновлення економічного зростання. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2018. Т. 28. № 1. С. 172–177.

13. Зверук Л. А., Лисенко Т. С. Управління кредитною діяльністю банківських установ: сутність, практика, напрями вдосконалення. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 349–357.

14. Здобувач І. Є. Іноземний досвід здійснення банківських операцій щодо надання споживчих кредитів. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2013/23_13/327_Tru.pdf (дата звернення: 03.01.2023).

15. Золлер К.-Б. Зменшення тягаря непрацюючих кредитів за допомогою Віденської ініціативи. *Журнал «Право на етапі переходу»*. 2017. № 5. С. 15-19.

16. Іршак О. С, Лещук І. Я. Сучасний стан кредитної діяльності банків та її вплив на розвиток реального сектору економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 145–149.

17. Кредит під час війни: умови видачі позик в Україні. Подробиці. URL: https://podrobnosti.ua/2458061-kredit-pd-chas-vjni-scho-potrbno-znati.html (дата звернення: 04.01.2023).

18. Кредити і депозити під час війни. Чому під час війни люди кладуть більше грошей на депозити та яка ситуація з кредитуванням? Економічна

правда. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/18/685880/ (дата звернення: 04.01.2023).

19. Кредити під час війни: банки України дали невтішний прогноз. Уніан. URL: https://www.unian.ua/economics/finance/krediti-pid-chas-viyni-banki-ukrajini-dali-nevtishniy-prognoz-12024924.html (дата звернення: 04.01.2023).

20. Кредитування економіки під час війни як двигун для повоєнної відбудови. Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3452500-krediruvanna-ekonomiki-pid-cas-vijni-ak-dvigun-dla-povoennoi-vidbudovi.html (дата звернення: 04.01.2023).

21. Крекотень І. М., Худолій Ю. С. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку іпотечного кредитування в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2020/57.pdf (дата звернення: 04.01.2023).

22. Куртвелієва Д. Д. Сучасний стан кредитування фізичних осіб в Україні та шляхи його вдосконалення. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=237 (дата звернення: 04.01.2023).

23. Кушнір С. О., Кікош В. В. Аналіз іпотечного кредитування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск № 24. С. 227-236.

24. Макаренко Ю. П., Самойлова Д. О. Теоретичні аспекти управління кредитним портфелем банківської установи. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 87-91.

25. Маслова С. О., Опалов О. А. Фінансовий ринок: навч. посіб. Львів: Новий світ. 2002. 304 с.

26. Миськів Г. В. Функції кредитного ринку та їх еволюція. *Часопис економічних реформ*. 2014. №1. С. 43-48.

27. Міщенко В. І., Міщенко С. В. Управління кредитним ризиком на основі вдосконалення забезпечення банківських позик. *Фінансовий простір*. 2015. №2. С. 77-84.

28. Мур Д., Ведерфорд Д. Р., Еллен Г. Економічне моделювання в Microsoft Excel. Переклад з англ. Київ: ЦУЛ, 2006. 1086 с.

29. На час війни бізнес отримає кредити під 0% та мінімум регуляцій. Мінфін. URL: https://minfin.com.ua/ua/2022/03/18/82243251/ (дата звернення: 04.01.2023).

30. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Розвиток кредитування в посткризових умовах. *Банківська справа*. 2013. № 1. С. 3–19.

31. Олійник А. В., Воловкін І. Проблемні кредити та їх вплив на платоспроможність банків України. *Економіка і суспільство*. 2016. № 6. С. 300–307.

32. Офіційний веб-сайт АТ «Державний експортно-імпортний банк України». URL: https://www.eximb.com/ (дата звернення: 04.01.2023).

33. Офіційний веб-сайт АТ «Ощадбанк». URL: https://www.oschadbank.ua/ (дата звернення: 04.01.2023).

34. Офіційний веб-сайт АТ «Райффайзен Банк». URL: https://raiffeisen.ua/ (дата звернення: 04.01.2023).

35. Офіційний веб-сайт АТ «Універсал Банк». URL: https://www.universalbank.com.ua/ (дата звернення: 04.01.2023).

36. Офіційний веб-сайт АТ КБ «Приватбанк». URL: https://privatbank.ua/ (дата звернення: 04.01.2023).

37. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 04.01.2023).

38. Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua (дата звернення: 04.01.2023).

39. Правові аспекти непрацюючих кредитів в Україні: останні зміни та перспективи. European Business Association. URL: https://eba.com.ua/pravovi-aspekty-nepratsyuyuchyh-kredytiv-v-ukrayini-ostanni-zminy-ta-perspektyvy/ (дата звернення: 04.01.2023).

40. Приказюк Н. В., Загороднюк Ю. В. Сучасні підходи до управління проблемними кредитами в банках. *Причорноморські економічні студії. Гроші, фінанси і кредит*. 2022. № 73. С. 103-109.

41. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14 (дата звернення: 08.01.2023).

42. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV. Законодавство України: база даних. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text (дата звернення: 08.01.2023).

43. Просяник І. В. Кредитування фізичних осіб та його особливості в Україні. *Мукачівський державний університет*. 2016. № 2. С. 594-598.

44. Реальна зарплата в Україні в 2022 році скоротиться на 27%, – НБУ. Smida. URL:https://smida.gov.ua/news/allnews/realnazarplatavukrainiv2022rociskorotitsana27nbu (дата звернення: 08.01.2023).

45. Резніченко С., Авадані Н. Актуальні проблеми інституту іпотеки в сучасній Україні. Південноукраїнський правничий часопис: *Проблеми цивільного та господарського права*. 2021. № 12. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/22.pdf (дата звернення: 08.01.2023).

46. Сегеда Л. М. Відновлення банківського кредитування реального сектору засобами грошово-кредитної політики як ключовий фактор розвитку національної економіки. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. № 10 (671). С. 135–141.

47. Семенча І. Є. Ефективне управління кредитною діяльністю банку: системний погляд професійного менеджера. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 34. С. 291–297.

48. Сич Є. М., Ільчук В. П., Гавриленко Н. І. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2012. 428 с.

49. Сухораба І. В. Кредитні ринки на сучасному етапі розвитку. *Вісник Університету банківської справи Національного банку Украї*ни. 2009. № 3. С. 59-63.

50. Фактор війни залишається до середини 2023-го. НБУ зберіг облікову ставку 25% та оновив прогнози з інфляції та ВВП. Forbes. URL: https://forbes.ua/news/faktor-viyni-zalishaetsya-do-seredini-2023-go-nbu-zberig-oblikovu-stavku-25-ta-onoviv-prognozi-z-inflyatsii-ta-vvp-20102022-9177 (дата звернення: 08.01.2023).

51. Філімонова О. Б. Система та механізм банківського кредитування підприємств: зв'язок і протиставлення сутності понять. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Економіка. 2016. Т. 275, Вип. 263. С. 62-69.

52. Фінансова система України в умовах війни. Чи готові банки кредитувати? CASE Україна. URL: https://cutt.ly/IG6OREf (дата звернення: 05.01.2023).

53. Шейко О. П., Стороженко О. О. Проблемна заборгованість у банківській системі: чинники впливу та інструментарій урегулювання. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 41. С. 183-187.

54. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: підруч. Київ: Знання, 2015. 535 с.

55. Як працює банківська система під час війни? Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/21/686023/ (дата звернення: 05.01.2023).

56. Як роздаються доступні кредити під час війни. Financial Club. URL: https://finclub.net/ua/infographica/yak-rozdaiutsia-pilhovi-kredyty-pid-chas-viiny.html (дата звернення: 05.01.2023).

57. Якщо облікова ставка НБУ не впливає на ціни, то, може, її скорочення не буде загрозою інфляції? Zn.Ua. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/jakshcho-oblikova-stavka-nbu-ne-vplivaje-na-tsini-to-mozhe-jiji-skorochennja-ne-bude-zahrozoju-infljatsiji.html (дата звернення: 05.01.2023).

58. Allen F., Jackowicz K., Kowalewski O. The effects of foreign and government ownership on bank lending behavior during a crisis in central and Eastern Europe. *Wharton Financial Institutions Center Working Paper*. 2013. P. 13-25.

59. Beim D. O., Calomiris C. W. Emerging Financial Markets. *New York McGraw Hill*. 2001. № 13. P. 143-156.

60. Choi M. J. Dissecting foreign bank lending behavior during the 2008–2009 crisis. *Policy Research Working Paper*. 2013. № 15. P. 42-56.

61. Chong T. T., Lu L., Ongena S. Does banking competition alleviate or worsen credit constraints faced by small- and medium-sized enterprises? Evidence from China. *Journal of Banking & Finance*. 2013. Volume 37, Issue 9. P. 3412-3424.

62. Cull R., Pería M. S. M. Bank ownership and lending patterns during the 2008-2009 financial crisis: Evidence from Latin America and Eastern Europe. *Journal of Banking and Finance*. 2013. № 37(12). P. 4861-4878.

63. De Haas R., Van Lelyveld I. Multinational banks and the global financial crisis: Weathering the perfect storm? *Journal of Money, Credit, and Banking*. 2014. № 46(1). P. 333–364.

64. Dissecting Foreign Bank Lending Behavior During the 2008–2009 Crisis. The World Bank research. URL: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16889/WPS6674.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Last accessed: 13.01.2023).

65. Fungáèová Z., Herrala R., Weill L. The influence of bank ownership on credit supply: *Evidence from the recent financial crisis. Emerging Markets Review*. 2013. № 15. P. 136–147.

66. Prykaziuk N., Diachuk H., Stuzhuk T. Credit risk management in the bank management system. *Actual problems of science and practice. Abstracts of XIV international scientific and practical conference*. Stockholm, Sweden 2020. P. 134-137.

67. Thanh N. Measuring the Performance of the Banking System: Case of Vietnam (1990-2010). *Journal of Applied Finance & Banking*. 2012. Vol. 2. P. 289-312.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Динаміка балансової вартості наданих кредитів в окремих банках та по банківській системі України протягом 2012-2021 рр.

Рік	Всього по банківській системі України	АТ КБ «Приватбанк»		АТ «Універсал Банк»		АТ «Райффайзен Банк»		АТ «Державний експортно-імпортний банк України»		АТ «Ощадбанк»	
	Млн. грн	Млн. грн	%	Млн. грн	%	Млн. грн	%	Млн. грн	%	Млн. грн	%
2012	815327	113759	13,95	4577	0,56	29813	3,66	39363	4,83	72118	8,85
2013	911402	142548	15,64	4034	0,44	31069	3,41	41623	4,57	67338	7,39
2014	1006358	159173	15,82	4581	0,46	30869	3,07	49974	4,97	70236	6,98
2015	1009768	189314	18,75	3752	0,37	26372	2,61	55038	5,45	65462	6,48
2016	1005923	43548	4,33	3320	0,33	27923	2,78	58426	5,81	65946	6,56
2017	1042798	38335	3,68	3729	0,36	37348	3,58	67581	6,48	74502	7,14
2018	1118618	50140	4,48	4685	0,42	47317	4,23	72478	6,48	67543	6,04
2019	1033539	59554	5,76	9743	0,94	47487	4,59	53278	5,15	65168	6,31
2020	963664	55021	5,71	16408	1,70	45840	4,76	48591	5,04	63226	6,56
2021	1065347	68218	6,40	17216	1,62	49327	4,63	69330	6,51	74754	7,02

ДОДАТОК Б

У мільйонах українських гривень	Прим.	31 грудня 2021	31 грудня 2020 (як рекласифіковано)	31 грудня 2019 (як рекласифіковано)
АКТИВИ				
Грошові кошти та їх еквіваленти	6	52 835	49 911	45 894
Кредити та аванси банкам	7	26 243	25 059	27 118
Кредити та аванси клієнтам	8	68 218	55 021	59 544
Інвестиційні цінні папери в т.ч.:		222 277	221 661	152 157
- за справедливою вартістю через прибуток чи збиток	9	93 096	100 750	84 680
- за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	9	129 074	119 196	66 602
- за амортизованою собівартістю	9	107	1 715	875
Поточні податкові активи	21	9 978	6 660	2 257
Інвестиції в дочірні підприємства, спільні підприємства та асоційовані підприємства		30	30	155
Інвестиційна нерухомість		1 989	2 933	3 379
Нематеріальні активи за винятком гудвілу	10	1 288	953	648
Основні засоби	10	6 074	6 689	5 832
Інші фінансові активи	11	2 644	3 448	2 210
Інші нефінансові активи	12	9 713	10 128	10 529
Непоточні активи або групи вибуття, класифіковані як утримувані для продажу або як утримувані для виплати власникам		7	32	-
Загальна сума активів		**401 296**	**382 525**	**309 723**
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ				
Інші залучені кошти		-	-	7 721
Кошти банків		3	2	201
Кошти клієнтів	13	325 303	312 708	240 621
Відстрочені податкові зобов'язання	21	159	146	121
Інші фінансові зобов'язання	14	3 770	4 059	2 639
Забезпечення у т.ч.:	15	3 651	10 687	2 363
- резерви за кредитними зобов'язаннями та контрактами фінансової гарантії		373	329	290
- інше забезпечення		3 278	10 358	2 073
Інші нефінансові зобов'язання	15	1 795	2 098	1 528
Загальна сума зобов'язань		**334 681**	**329 700**	**255 194**
ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ				
Статутний капітал	16	206 060	206 060	206 060
Емісійний дохід	16	23	23	23
Результат від операцій з акціонером		12 174	12 174	12 174
Інші резерви	9, 10	(4 091)	(2 248)	(660)
Резервні та інші фонди банку	16	9 696	8 481	6 850
Накопичений дефіцит		(157 247)	(171 665)	(169 918)
Загальна сума власного капіталу		**66 615**	**52 825**	**54 529**
Загальна сума власного капіталу та зобов'язань		**401 296**	**382 525**	**309 723**

Рисунок Б.1 – Звіт про фінансовий стан АТ КБ «Приватбанк» за 2021 р.

	Примітки	31 грудня 2021 року	31 грудня 2020 року (перераховано*)	1 січня 2020 року (перераховано*)
Активи				
Грошові кошти та їх еквіваленти	11	19 000 631	26 514 696	56 802 954
Кредити, надані клієнтам	12	74 754 086	63 226 077	65 168 344
Інвестиції	13	128 647 349	130 251 541	113 616 183
Інвестиції в дочірні, спільні підприємства та асоційовані підприємства	15	24 800	24 800	24 800
Інвестиційна нерухомість	14	633 099	633 526	809 070
Основні засоби	16	6 947 057	7 913 336	8 553 547
Нематеріальні активи	16	2 049 481	1 812 024	1 394 430
Передплата з податку на прибуток		417 175	275 237	270 256
Інші фінансові активи	17	420 881	430 347	238 482
Інші нефінансові активи	17	2 012 753	2 457 300	2 223 055
Всього активів		**234 907 312**	**233 538 884**	**249 101 121**
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ				
Зобов'язання:				
Кошти банків	18	7 608 283	5 823 982	58 040
Рахунки клієнтів	19	191 452 783	186 167 805	202 143 040
Інші запозичені кошти	20	10 726 054	16 196 972	22 733 326
Забезпечення	21	829 107	634 094	526 697
Інші фінансові зобов'язання	21	492 870	472 079	540 556
Інші нефінансові зобов'язання	21	875 405	798 679	715 120
Відстрочені зобов'язання з податку на прибуток	9	173 960	233 834	369 794
Субординований борг	22	878 960	1 276 240	2 462 640
Всього зобов'язань		**213 037 422**	**211 603 685**	**229 549 213**
Власний капітал:				
Акціонерний капітал	23	49 724 980	49 724 980	49 724 980
Резерв переоцінки будівель		1 564 504	1 572 968	1 817 194
Резерв переоцінки за фінансовими активами, що оцінюються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід		146 089	429 062	639 249
Резерв переоцінки інвестицій в інструменти капіталу, що оцінюються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід		544 219	546 998	378 956
Непокритий збиток		(30 109 902)	(30 338 809)	(33 008 471)
Всього власного капіталу		**21 869 890**	**21 935 199**	**19 551 908**
Всього зобов'язань і власного капіталу		**234 907 312**	**233 538 884**	**249 101 121**

Рисунок Б.2 – Звіт про фінансовий стан АТ «Ощадбанк» за 2021 р.

	Примітки	31 грудня 2021 року	31 грудня 2020 року (перераховано)	1 січня 2020 року (перераховано)
Активи				
Грошові кошти та їх еквіваленти	6	42 882 304	49 912 943	33 469 935
Кредити та аванси банкам	9	8 270 170	370 160	256 172
Кредити та аванси клієнтам	10	69 330 616	48 591 484	53 278 939
Інвестиції в цінні папери	11	66 195 840	88 726 654	48 365 848
Поточні податкові активи	15	250 146	250 146	246 711
Похідні фінансові активи	18	582 742	108 231	–
Непоточні активи, класифіковані як утримувані для продажу		8 332	22 241	–
Інвестиційна нерухомість	12	984 056	1 143 451	1 035 586
Основні засоби	13	1 850 424	1 967 746	1 616 419
Нематеріальні активи	14	74 455	51 973	59 156
Відстрочені податкові активи	15	1 190 303	1 175 372	1 463 771
Інші фінансові активи	16	177 595	141 034	199 606
Інші нефінансові активи	17	289 982	374 057	346 044
Загальна сума активів		**192 086 965**	**192 835 492**	**140 338 187**
Зобов'язання				
Кошти банків	19	25 577 371	17 503 638	882 436
Кошти клієнтів	21	121 838 196	115 581 838	76 623 421
Похідні фінансові зобов'язання	18	7	1 123	–
Інші залучені кошти	20	27 237 654	43 161 310	47 496 402
Субординований борг	22	3 605 597	4 341 176	5 429 914
Резерви за кредитними зобов'язаннями та контрактами фінансової гарантії	24	291 007	142 726	53 158
Інше забезпечення	24	561	3 455	244
Інші фінансові зобов'язання	16	596 018	1 488 166	606 528
Інші нефінансові зобов'язання	17	493 200	287 804	340 867
Загальна сума зобов'язань		**179 639 611**	**182 511 236**	**131 432 970**
Власний капітал	23			
Статутний капітал		45 570 041	45 570 041	38 730 042
Інші резерви		(98 629)	525 683	337 779
Результат від операцій з акціонером		635 104	635 104	635 104
Нерозподілений прибуток		(33 659 162)	(36 614 030)	(30 960 634)
Резервні та інші фонди банку		–	207 458	162 926
Загальна сума власного капіталу		**12 447 354**	**10 324 256**	**8 905 217**
Загальна сума власного капіталу та зобов'язань		**192 086 965**	**192 835 492**	**140 338 187**

Затверджено до випуску та підписано

Рисунок Б.3 – Звіт про фінансовий стан АТ «Державний експортно-імпортний банк України» за 2021 р.

(число, місяць, рік) (тис. грн.)

Найменування статті	Примітки	Звітний період	Попередній період
1	2	3	4
АКТИВИ			
Грошові кошти та їх еквіваленти	6	6356498	4157895
Кошти обов'язкових резервів банку в Національному банку України		0	0
Фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток		0	0
Кошти в інших банках	7	233428	241954
Кредити та заборгованість клієнтів	8	26064068	16408875
Цінні папери в портфелі банку на продаж	9	12045350	7235228
Цінні папери в портфелі банку до погашення	9	7602430	3454604
Інвестиції в асоційовані/асоційовані та дочірні-2 компанії		0	0
Інвестиційна нерухомість	10	29891	30162
Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток	29	326	4060
Відстрочений податковий актив	29	17294	12494
Гудвіл		0	0
Основні засоби та нематеріальні активи	11	203379	161472
Інші фінансові активи	12	4394889	1776334
Інші активи	13	466949	378151
Необоротні активи, утримувані для продажу, та активи групи вибуття	14	59715	57302
Похідні фінансові активи	35	113500	44685
Активи – усього за додатковими статтями		113500	44685
Усього активів		57587717	33963216
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ			
Кошти банків	15	5374235	2298635
Кошти клієнтів	16	42773788	27379911
Фінансові зобов'язання, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток		0	0
Боргові цінні папери, емітовані банком		0	0
Інші залучені кошти	17	0	270
Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток	29	159102	0
Відстрочені податкові зобов'язання		0	0
Резерви за зобов'язаннями	18	101	101
Інші фінансові зобов'язання	19	2228554	1481192
Інші зобов'язання	20	327464	143553
Субординований борг		0	0
Зобов'язання групи вибуття		0	0
Похідні фінансові зобов'язання	35	166	0
Зобов'язання – усього за додатковими статтями		166	0
Усього зобов'язань		50863410	31303662

1	2	3	4
ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ			
Статутний капітал	21	4202672	3702672
Емісійні різниці	21	1912465	1375076
Незареєстрований статутний капітал		0	0
Інший додатковий капітал		0	0
Резервні та інші фонди банку		121871	53301
Резерви переоцінки	23	(46489)	(1642)
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)		533788	(2469853)
Власний капітал – усього за додатковими статтями		0	0
Неконтрольована частка -3		0	0
Усього власного капіталу		6724307	2659554
Усього зобов'язань та власного капіталу		57587717	33963216

Примітки: д/н

-1 Банк у разі складання Консолідованого звіту про фінансовий стан або Проміжного скороченого звіту про фінансовий стан зазначає про це в назві.
-2 Інформація про дочірні компанії надається в неконсолідованій (індивідуальній, окремій) фінансовій звітності.
-3 Інформація про неконтрольовану частку надається у консолідованій фінансовій звітності.

Затверджено до випуску та підписано

25.02.2022 Голова правління Старомінська І.О.

(дата складання звіту) (підпис, ініціали, прізвище)

Глемба Т.А.. Тел. 391-58-39 Головний бухгалтер Мілюшко Т.В.

(прізвище виконавця, номер телефону) (підпис, ініціали, прізвище)

Рисунок Б.4 – Звіт про фінансовий стан АТ «Універсал Банк» за 2021 р.

	Примітки	31 березня 2021 р.	31 грудня 2020 р.
Активи			
Грошові кошти та їх еквіваленти	7	22 378 091	15 765 353
Торгові активи	8	2 429 357	4 486 222
Заборгованість кредитних установ	9	22 396 732	25 623 326
Кредити клієнтам	10	47 414 576	45 743 231
Активи, призначені для продажу		8 893	8 893
Інвестиційні цінні папери:	11		
- в обов'язковому порядку за справедливою вартістю через прибуток або збиток		1 667	1 667
- за справедливою вартістю через інший сукупний дохід		7 269 435	8 051 968
- за амортизованою собівартістю		2 218 156	2 248 273
Інвестиції в дочірні підприємства	20	49 155	49 155
Інвестиційна нерухомість		87 758	87 758
Основні засоби		3 082 476	3 133 519
Нематеріальні активи		900 114	891 618
Інші активи	12	624 431	1 196 234
Всього активи		**108 860 841**	**107 287 217**
Зобов'язання			
Торгові зобов'язання	8	6 941	29 678
Заборгованість перед кредитними установами	13	851 719	3 742 289
Заборгованість перед клієнтами		91 310 543	88 244 298
Поточні зобов'язання з податку на прибуток		235 370	233 927
Відстрочені податкові зобов'язання		20 769	28 107
Резерви		142 610	148 341
Інші зобов'язання	12	2 347 416	1 968 901
Всього зобов'язання		**94 915 368**	**94 395 541**
Капітал			
Статутний капітал		6 154 516	6 154 516
Додатково сплачений капітал		3 033 598	3 033 598
Резерви переоцінки		975 085	1 021 118
Резервні та інші фонди		2 732 959	2 732 959
Нерозподілений прибуток/(непокритий збиток)		1 049 315	(50 515)
Всього капітал, що належить акціонерам Банку		**13 945 473**	**12 891 676**
Всього капітал і зобов'язання		**108 860 841**	**107 287 217**

Рисунок Б.5 – Звіт про фінансовий стан АТ «Райффайзен Банк» за 2021 р.